

**Обласна організація Співки жінок України
Підприємство “Навчально-методичний центр” Федерації
профспілкових організацій Чернігівської області**

**Впровадження гендерних підходів в
діяльність державних органів влади,
місцевого самоврядування та
громадських організацій**

Навчально-методичний посібник

м. Чернігів 2008

Впровадження гендерних підходів в діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та громадських організацій (Навчально-методичний посібник)

Укладач: Артеменко Л.М. – менеджер із зв'язків з громадськістю обласної організації Спілки жінок України

Відповідальний за випуск: Дорожкіна І.В. – директор підприємства “Навчально-методичний центр” Федерації профспілкових організацій Чернігівської області, голова обласної організації Спілки жінок України

Над підготовкою текстів працювали:

- Задорожна С.М. – кандидат економічних наук, доцент Чернігівського державного технологічного університету;
- Канюка Л.І. – голова ГО “Спілка жінок м. Чернігова”;
- Ковальчук В.В. – юрист підприємства “Навчально-методичний центр” Федерації профспілкових організацій Чернігівської області;
- Юда Л.А. – кандидат педагогічних наук, заступник декана історичного факультету Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка.

В посібнику вміщено матеріали, які можуть використовуватися при проведенні семінарів, тренінгів, круглих столів, конференцій з гендерних питань. Видання розраховано на держслужбовців, представників органів місцевого самоврядування, освіти, науки, профспілок, громадських організацій, ЗМІ, які займаються впровадженням Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”.

Видання здійснено за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні, проект “Рівна участь жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень”

Впровадження гендерних підходів в діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та громадських організацій

Навчально-методичний посібник

Мета курсу:

ознайомити слухачів з формуванням гендерної політики в Україні, сформуванню уявлення про сучасні гендерні проблеми в українському суспільстві та шляхи їх вирішення; донести до слухачів зміст Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, Указу Президента України “Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” та Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року; сприяти розвитку гендерної чутливості; вплинути на становлення гендерної свідомості у депутатів всіх рівнів, працівників органів державної та виконавчої влади, освіти і науки, представників громадських організацій, профспілок.

Навчальні цілі:

За результатами навчання слухачі повинні:

- опанувати основні етапи історії розвитку гендерного руху в Україні і у світі;
- засвоїти гендерну абетку і показати вміння користуватися здобутими знаннями на практиці;
- розуміти основи гендерної психології;
- вивчити основні положення законодавчої бази України по забезпеченню рівності жінок і чоловіків;
- сформуванню чіткого уявлення про гендерні ролі, стереотипи та їх трансформацію у сучасному суспільстві;
- набути практичного досвіду у проведенні статистичного гендерного аналізу та у складанні гендерного портрету регіону (міста, району, села);
- знати основні напрямки гендерної політики у сфері державної служби та засвоїти інституційні механізми впровадження ідей гендерної рівності в галузі державної служби;
- впроваджувати заходи щодо гендерної політики в системі управління кадрами державної служби та ознайомитись з особливостями жіночого підходу до управління персоналом;
- розуміти причини дискримінації жінок і чоловіків у професійній сфері та гендерні проблеми професійних відносин, враховувати особливості становлення професійної кар’єри жінок і чоловіків у власній діяльності;
- вміти розробляти стратегії забезпечення і впровадження рівності статей в політиці, органах державної влади, місцевого самоврядування, профспілок;
- визначити шляхи, форми і методи впровадження Закону України “Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків”.
- проводити в своїх трудових колективах, галузях лекції, бесіди, семінари, круглі столи на гендерну тематику;

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

№ п/п	Назва розділу, теми	Кількість годин		
		Лекції	Практичні	Всього
1.	Гендер як наукове поняття, гендерний підхід як принципово нова теорія організації суспільно-політичного і громадського життя	2		
2.	Особливості і основні напрямки розвитку гендерної політики в Україні	2		
3.	Жіноче питання: історичний аспект	2		
4.	Гендер і політика	2		
5.	Гендерний аспект державної служби в Україні	1		
6.	Гендерна освіта: досвід, проблеми, шляхи впровадження	2		
7.	Жінка в сфері праці: гендерний підхід	1		
8.	Круглий стіл “Впровадження Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” в діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування, профспілок, громадських організацій та політичних партій”		2	
	Всього:	12	2	14

Зміст курсу

Тема 1. Гендер як наукове поняття, гендерний підхід як принципово нова теорія організації суспільно-політичного і громадського життя

Зміст поняття “гендер”. Відмінність понять “стать” і “гендер”. Гендерні стереотипи. Гендер як відображення соціальних реалій: гендерний аналіз українського суспільства, гендерна асиметрія у сферах політики, економіки (сфері зайнятості), освіти, культури, охорони здоров’я, ЗМІ. Гендерні відносини в родині.

Що таке гендер?

Гендер – в англійській мові для означення статі людини використовуються два слова: **sex** та **gender**. Перше з цих слів означає стать людини як сексуально-біологічну характеристику. Друге – стать як систему статево-ролевих стосунків. В українській мові по аналогії ми використовуємо слова “*стать*” та “*гендер*”. Якщо *стать* стосується фізичних, тілесних відмінностей між чоловіком та жінкою, то поняття “*гендер*” торкається їх психологічних, соціальних і культурних особливостей. Дослівно поняття “**гендер**” означає “**соціальна стать**”.

Раніше було одне слово “*стать*”, яке означало “біологічна стать”. Діагностувати *стать* дуже просто: за первинними статевими ознаками. А вже перше питання, яке ставлять після народження дитини, - хто це? Дівчинка чи хлопчик? Більш того, вродженими вважалися не тільки первинні статеві ознаки, але і весь набір рис характеру, здібностей, особливостей поведінки та емоцій, характерних тій чи іншій статі. Наприклад, якщо ти народилася дівчинкою – значить будеш старанною, грайливою, цікавитимешся ляльками і випічкою, а коли підростеш, мріятимеш про заміжжя і дітей. Якщо хлопчиком – то сильним, безстрашним, захопленим технікою і спортом, відповідальним і ніколи не плачучим. І нікому в голову не приходило, що може бути інакше.

Однак в середині минулого століття етнографи, що вивчали первісні культури острівних народів, відкрили племена, де ролі чоловіків і жінок були абсолютно не схожі на звичні нам. Жінки там були сильними, добували їжу, приймали рішення, а чоловіки – піклувалися про дітей і старих, оберігали домашнє вогнище. Це дало привід замислитися: а чи дійсно стать визначає життєву стратегію з моменту народження?

Інший фактор, який примусив вчених засумніватися у непорушності статі, - це наявність (хоча і невеликого відсотка) людей, у яких стать і “самовідчуття” не співпадають.

Отже, виникла необхідність розвести ці два поняття – “стать” як біологічна стать, тобто вроджений атрибут людини, і “гендер” як соціальна стать, тобто сукупність моделей поведінки, яка формується протягом життя. Тобто поняття “гендер” стосується обох статей – і жінок і чоловіків.

Гендерні ролі та стереотипи

Яким би не було людське суспільство, воно складається з двох найбільших категорій людей – чоловіків і жінок. І в культурі кожного суспільства є норми, моделі поведінки, традиції, які передаються від покоління до покоління, уявлення про те, якими повинні бути чоловіки та жінки, які соціальні ролі їм відігравати.

Біологічно зумовленими є лише кілька ролей: *вагітної жінки, матері, годувальниці груддю, дочки, дружини, бабусі* тощо – для жінок та *генетичного батька, чоловіка, сина* тощо – для чоловіків. Усі інші соціальні ролі зумовлені соціально-культурними, а не біологічними чинниками. Іншими словами, доглядати і навчати дітей, прати, прибирати, куварити, щити, ткати, виконувати секретарську роботу, забивати цвяхи, ремонтувати, видобувати вугілля, здійснювати наукові відкриття, піднімати штангу може будь-хто, незалежно від біологічної статі.

Однак історично від чоловіків та жінок очікували виконання різних соціальних ролей. Завжди існував гендерний розподіл праці, традиційний для патріархального суспільства: жінка – мати-вихователька, домогосподарка, доглядальниця; чоловік – батько-годувальник, захисник, здобувач засобів до існування. В наш час для жінки припустимою стала робота поза домом, бажано сумісна з домашньою працею і внутрішньо-сімейними ролями, для чоловіка – працівника поза домом, лідера і керівника. За такими уявленнями, чоловіків прийнято оцінювати за трудовими, професійними успіхами, а жінок – насамперед за наявністю сім’ї та дітей. Такі узагальнені усталені уявлення про те, якими є чоловіки та жінки та чим вони повинні займатися, називають *гендерними стереотипами*. Нерідко доводиться чути, що жінки занадто емоційні й нездатні мислити раціонально, щоб бути лідерами і керівниками, а чоловіки – позбавлені чуттєвості і терпіння, щоб доглядати маленьких дітей. Судження будується на тому, що ця людина є чоловіком/жінкою, яким притаманні такі-то риси, які є прийнятними/неприйнятними для тієї чи іншої діяльності.

Більшість пересічних людей вважають, що гендерні відмінності в поведінці, соціальних ролях та особистісних характеристиках спричинені біологічними відмінностями статей, тобто є наслідком того, що закладено природою. Дослідження західних науковців-антропологів, соціологів, психологів, проведені в ХХ ст., поставили під сумніви такі твердження.

Основою формування гендерних ролей виступав розподіл праці за статевою ознакою, критерієм якого, як вважає певна частина дослідників, була й досі великою мірою залишається біологічна здатність жінок до дітонародження, хоча в сучасних суспільствах давно відпала потреба розподіляти працю на такий підставі. Багато жінок не мають дітей, інші мають, але водночас працюють поза домом, чоловіки давно вже не мисливці і воїни, як і не єдині годувальники в сім’ї. Але традиційна гендерна ідеологія відтворюється, що має негативні наслідки: обмежується розвиток особистості, можливості самореалізації, вибору моделей та

манер поведінки, видів професійної діяльності, кар'єрного просування, безпідставно звужуються економічні, політичні та соціальні можливості людини. Чоловіки мають набагато менш близькі та емоційні зв'язки з дітьми, батьками, друзями, адже діє традиційне гендерне табу на чоловічу емоційність. На суспільному рівні декларовані права та можливості особистості, незалежно від статі, реально не дотримуються, жінки порівняно з чоловіками мають і неоднаковий доступ до соціальних статусів, ресурсів, привілеїв, престижу, влади. Суспільство втрачає значний потенціал для власного розвитку, обмежуючи можливості для самореалізації людей за статевою ознакою та їхню участь у прийнятті суспільно важливих рішень.

Поняття «стереотип» було введено в наукову термінологію американським психологом У. Ліппманном (XV. Lippmann) у 1922 р.

Стереотип - сукупність спрощених узагальнень про групу індивідуумів, яка дає можливість розподілити членів групи за певними категоріями і сприймати їх шаблонно, згідно з очікуваннями щодо поведінки людей, які належать до певної категорії.

Гендерні стереотипи можна поділити на 3 групи:

1. Стереотипи маскулінності-фемінності - нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості, що є характерними для чоловіків і жінок. Чоловіки компетентні, доміантні, незалежні, агресивні, самовпевнені, схильні міркувати логічно, здатні керувати своїми почуттями. Жінки пасивніші, залежні, емоційні, турботливі й ніжні.

2. Стереотипи щодо змісту праці для: жінок - традиційною вважається виконавча, обслуговуюча діяльність, а для чоловіків - діяльність інструментальна, творча, керівна.

3. Стереотипи, що пов'язані із закріпленням професійних і сімейних ролей відповідно до статі. Для чоловіків головними ролями є професійні, а для жінок — сімейні.

Негативні прояви даних стереотипів полягають у різній інтерпретації і оцінці тієї ж самої події залежно від статі учасника даної події, коли на основі одиничного випадку робляться узагальнені висновки (наприклад: «Я ж казав, що жінці не потрібно водити машину»).

Крім того, у жінок, які виявляють свої здібності, бажають реалізувати свій потенціал, часто може виникнути конфлікт з традиційними поглядами оточуючих на місце жінки в суспільстві і, можливо, з власними уявленнями про себе як про особистість. Для чоловіків висувуються вимоги слідувати нормам успішності в усіх сферах життя, досягти чого часто повністю неможливо, і що викликає стрес і призводить до компенсаторних реакцій: обмеження емоційності, нав'язливе прагнення до змагання тощо.

Крім того, негативними проявами гендерних настанов і стереотипів можуть стати прояви *сексизму*, під яким розуміють індивідуальні упереджені настанови і дискримінантну поведінку відносно представників певної статі.

У зв'язку з цим, існують проблеми самореалізації жінок і чоловіків. У жінок - «страх успіху», коли, наприклад, розумні і здатні до навчання дівчата прагнуть (часто неусвідомлено) здаватися безпорадними і не такими розумними, дотримуючись правила «на два кроки бути позаду чоловіка», щоб тільки їх не переставали вважати «справжніми» жінками. У чоловіків — це «страх неуспіху», особливо в професійній кар'єрі, в прагненні бути «справжніми» чоловіками.

Коригувати негативні прояви гендерних настанов і стереотипів можливо під час гендерної просвіти відповідно до формули здорової гендерної реалізації: статі доповнюють одна одну, кожна людина має свої переваги, незалежно від статі, і не прагне підмінити особу іншої статі або стати нею, щоб здобути схвалення оточуючих. Однак слід зауважити, що основна психологічна проблема, що виникає

в процесі освіти дорослих взагалі і гендерної просвіти зокрема, — утруднення в корекції настанов і стереотипів. Адже коли люди чують або бачать те, що не збігається з їхніми віруваннями або цінностями, вони, згідно з теорією Л.Фестінгера, відчувають когнітивний (пізнавальний) дисонанс. Через дискомфорт, спричинений цим дисонансом, вони або виправдовують свої вірування (поведінку), або сприймають нову інформацію так, що вона вже не суперечить їхнім уявленням, викривлюючи її.

Гендерний аналіз українського суспільства

В 2005 році прийнято Указ Президента України “Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, з 2006 року Україна живе за Законом «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Кабінетом Міністрів України 27 грудня 2006 року затверджена “Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року” але в країні не відчувається світоглядних змін у більшій частини населення незалежно від статусу чи соціального рівня.

Сьогодні в Україні на зміну «концепції поліпшення становища жінок» у національній свідомості утверджується концепція забезпечення розвитку, прогресу і справедливості. Вона направлена на подолання гендерної нерівності в усіх сферах суспільного розвитку, ліквідацію всіх форм дискримінації. Проте сьогодні передчасно говорити, що ця ідея повністю оволоділа масами. На жаль, є проблема нерозуміння, точніше, небажання розуміти суть питання навіть високими посадовцями.

Жінок в українському суспільстві більше (53% населення країни), вони живуть довше, ніж чоловіки, на 12 років (тривалість життя чоловіків становить 62,0 роки, жінок – 74 роки; за цими показниками Україна займає передостаннє місце в Європі), але їх здоров'я не покращується. Важкі умови пострадянського перехідного періоду вплинули на права жінок, на охорону здоров'я, фізичну безпеку та економічні можливості: безробіття, зниження реальних доходів, ріст насилля тощо. Здоров'я жінок погіршилося в тяжких економічних умовах, а рівень медичних послуг, особливо для вагітних жінок, часто є неадекватним. Висока вартість контрацептивних засобів для середньої пересічної жінки та брак знань про планування сім'ї призводять до великої кількості абортів.

Українські жінки більш освічені, ніж чоловіки. Вони складають більше половини випускників середніх шкіл – 57%, студентів вищих навчальних закладів – 52%, а також трішки менше всіх аспірантів – 46%. Вищу і середню освіту мають 43% працюючих жінок і лише 34% працюючих чоловіків. Але в той же час кандидати наук – жінки - 34,7%, доктори наук - 15,2%. Жінок більше серед безробітних, хоча вони складають більше половини працюючих, чиїми руками виробляється 45% національного доходу. У період структурної перебудови економіки, коли закривалося багато підприємств, роботу найчастіше втрачали саме вони. Жінки тоді, у 90-х роках, становили до 80% безробітних. Зараз зайнятість серед жінок складає лише 52,9%, це у віці 15-70 років; серед чоловіків – 63,6%.

При цьому рівень оплати праці, котрий вважається однаковим для обох статей, фактично різний. За даними Держкомстату середньомісячна зарплатня у жінок не перевищує 70% чоловічої. Проблема полягає в тому, що, не дивлячись на високий освітній та професійний рівень (часто навіть вищий, ніж у чоловіків), жінки обіймають менш оплачувані посади. Навіть у традиційно жіночих сферах (медицина, освіта), де вони становлять більшість, на керівних посадах перебувають чоловіки. Представництво жінок у найвищих щаблях законодавчої влади становить 8,5%, в органах виконавчої влади – 7%. У бізнесовому середовищі жінка-керівник також трапляється не надто часто: 22% малих та середніх підприємств перебувають під її керівництвом. За даними Міжнародного

інституту соціології, це передусім відсутність стартового капіталу та фінансово-кредитної підтримки, обмежений доступ до навчання з організації та ведення бізнесу. І це попри те. Що жінки частіше, ніж чоловіки (46% проти 36,6%), готові перекваліфікуватися і отримувати нову професію.

Жінок більше на земній кулі, вони виконують дві третини непрестижної і важкої роботи. А власності мають лише 10%. Хіба це справедливо?

В нашій області на початок 2007 року проживало 1143,4 тис. осіб з них 54,8% жінок і 45,2% чоловіків.

Гендерна асиметрія у сфері політики

З точки зору гендерних перспектив зміцнення демократії має передбачати утвердження гендерної рівності в економічній, соціальній та політичних сферах. Оскільки українська держава офіційно визнає, що українські жінки маргіналізовані у всіх цих сферах, зусилля політиків мають бути спрямовані на зменшення гендерного дисбалансу у процесі прийняття рішень на всіх рівнях. Враховуючи низьке представництво жінок у політичній сфері, влада має докласти зусиль для просування жінок та врахування їхніх голосів на рівні політичних партій. Як відомо, середньоєвропейські показники представництва жінок у парламентах складають 23% порівняно із 14% загальносвітовими. Отже, для того, щоб довести насправді свою прихильність до європейських стандартів, Україні потрібно докласти чимало зусиль, тому що у Верховній Раді шостого скликання жінок 8%.

В цілому ж **влада в Україні була і, на превеликий жаль, досі залишається дуже патріархальною**. Статистичні дані свідчать про те, що в державних органах України найбільше жінок працює на посадах найнижчого рівня. Водночас, чим вище посада – тим більше диспропорція на користь чоловіків.

Яскравою ілюстрацією цієї закономірності є склад вищих органів державної влади. Так, три жінки нині є суддями Конституційного Суду, що становить 16,7% від його загального складу. У складі Верховного Суду є 13 жінок-суддів (15,7%). Але в керівництві цих органів немає жінок.

Загалом серед державних службовців вищого рівня (1-2 категорії посад) жінки становлять приблизно 15%, серед керівників середнього рівня – 50%, серед спеціалістів - 80%. Можна сказати, що сфера управління дуже специфічна. Водночас, в науці така ж ситуація: серед академіків 4% жінок, серед докторів наук – 15,2%.

Як бачимо, в суспільстві, практично у більшості сфер життя зберігається одна і та ж тенденція: чим вище посада – тим менше жінок. Не зважаючи на тривалу співпрацю в рамках ООН, Ради Європи та проголошений курс на європейську інтеграцію, наша держава у сфері гендерної рівності ще не досягла відповідного рівня.

Гендерні перетворення у політико-правовій системі і в суспільстві в цілому – процес складний і тривалий. Забезпечення рівності чоловіків та жінок у виборчому процесі є однією з найважливіших умов розбудови в Україні правової держави. Позачергові вибори до Верховної Ради України у вересні 2007 року показали, що в перших п'ятірках списків політичних партій жінок практично не було. Для української партійної еліти **партійні гендерні квоти** ще не стали демократичною нормою формування парламенту.

Гендер як відображення соціальних реалій в економічній сфері

В усьому світі жінки розглядаються як новий, важливий, творчий ресурс гуманістичних і гуманітарних перетворень, належного управління. Рівень розвиненості і добробуту країн перебуває у прямій залежності від того, наскільки жінка рівна з чоловіком. Найбільш розвинені країни довели, що залучення жіночого ресурсу стає поштовхом у економічному і соціальному розвитку, підвищує якість життя людей. Більш того, це допомагає вирішити інші соціальні проблеми.

Українські жінки і чоловіки так само варті того, аби скористатись з переваг рівності, від яких виграє все суспільство.

На жаль, в Україні у великому промисловому бізнесі жінки обіймають лише два відсотки посад, серед власників середнього та малого бізнесу – 20 відсотків. Заробітна плата жінок майже на третину менша, ніж чоловіків, безробітних жінок значно більше, ніж безробітних чоловіків. **Жінка працює фактично на 2-6 годин більше, ніж чоловік.** Праця у домашньому господарстві не враховується як продуктивна. Пенсія жінок, за прогнозом, через 20-30 років становитиме у середньому 40-45 відсотків пенсії чоловіків. Тобто в пенсійному віці жінки будуть найбільшій частиною населення України. Жінки наполегливо виступають за те, щоб визнати материнство суспільно-корисною працею, шляхом внесення відповідних змін до законодавства, в тому числі і до пенсійного. Спостерігаються факти, які доводять наявність дискримінації при прийнятті жінок на роботу, особливо у приватному секторі економіки. Роботодавці укладають контракти з молодими жінками, зобов'язуючи їх відмовитись від декретної відпустки.

Загальна кількість підприємств, контрольованих жінками, втричі менша, ніж фірм, якими володіють чоловіки. Загалом гендерні дослідження констатують, що **участь жінок у підприємницькій діяльності є недостатньою, і що українське суспільство не використовує повною мірою їхнього потенціалу.**

Означені тенденції простежуються в Чернігівській області. Працюючі жінки на великих та малих підприємствах у своїй більшості мають вищий за чоловіків освітній рівень: на початок 2007 р. вищу освіту мала кожна друга жінка, а серед чоловіків – кожен третій; при тому жінок, що перебували на обліку у центрі зайнятості – 58,1 %, а чоловіків – 41,9%. Співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків на початок 2007 р. становила 81,0 %. Жінки більш стали у виборі своєї зайнятості, але мають менше можливостей для підвищення професійного і кар'єрного рівня. Найбільше жінок – робітниць у галузі торгівлі, зв'язку, виробництва харчових продуктів, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту, на державній службі та у банківській діяльності.

Проблема безробіття дуже гостро стоїть у сільській місцевості, об'єктивною реальністю стала трудова міграція жінок села. Значна кількість жінок від'їжджають за кордон у пошуках роботи легальними та нелегальними шляхами. Становище нелегальних мігрантів негативно для жінок, які часто попадають в трудове або сексуальне рабство. В такій ситуації жінки репродуктивного віку часто відкладають народження дітей, або ж втрачають можливість народити дитину. Чоловіки в таких сім'ях починають спиватися. Алкоголь стає «розрадою» в таких родинях.

Формування гендерної політики в галузі охорони здоров'я. Особливості сучасної демографічної ситуації в Україні і в області

Велику тривогу становить демографічна ситуація в країні, яка тісно пов'язана зі здоров'ям населення. За даними Центру медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України, за останні кілька років середня тривалість життя дорослого населення нашої держави скоротилася на один рік.

Питанням **здоров'я жінки як продовжувачки роду людського** надають великої уваги в будь – якому цивілізованому суспільстві. Нехтування цими питаннями дуже швидко дається взнаки. Яскравий приклад - демографічна ситуація в Україні, що склалася за останнє десятиліття. Кризові явища в економіці, розшарування суспільства за матеріальною ознакою, соціальна нестабільність, несприятлива екологія – все це негативно впливає на здоров'я населення країни, зокрема **на репродуктивне здоров'я жінок.** Поширення ряду хронічних захворювань зробили майже повсякденними такі явища, як ускладнена вагітність, важкі пологи та післяпологовий період. Дедалі частіше жіночі хвороби приводять до безпліддя.

Смертність перевищує народжуваність, а багатодітні родини – велика рідкість (відсоток народжуваності істотно не збільшився навіть після стимулювання сімей вісьмома тисячами гривень).

У сільських районах немає сприятливих умов для поєднання материнства і професійного зростання. За останні десять років закрилося багато дошкільних закладів. Робота в сільській місцевості супроводжується постійним навантаженням на жінок – вони практично не відпочивають, не піклуються про своє здоров'я.

Серйозної уваги вимагає і здоров'я **чоловічої частини населення** України, і мовчати про це далі не можна. Темпи скорочення життя чоловіків швидші, ніж у жінок. В середньому чоловіки живуть 63 роки, тобто, чимало з них помирає не досягнувши пенсійного віку. За даними інституту демографії та соціальних досліджень, 40 % 16 – річних хлопчиків не доживуть до пенсії. А як відомо, смертність у такому віці настає переважно через вживання наркотиків, алкоголю, куріння, а також пов'язані з цим нещасні випадки на виробництві, в побуті, дорожньо-транспортних аваріях. Такі хвороби, як туберкульоз, алкоголізм, наркоманія, і таке явище, як суїцид, панують переважно в чоловічому середовищі.

Підставою для особливої стурбованості суспільства є висока смертність чоловіків працездатного віку. Наприклад, у 2007 році вона була в 4 рази вищою за смертність серед працездатних жінок, і це проблема державного значення – країна втрачає чоловічий трудовий ресурс.

Надзвичайно гострою є проблема збереження **репродуктивного здоров'я чоловіків**. Створивши розгалужену мережу жіночих консультацій, держава так і не подбала про право чоловіків отримувати необхідні їм послуги та інформацію з цього питання.

За оцінками медиків кількість неплодних подружніх пар складає біля 1 млн., з них з вини чоловіків - 40 %.

Більшість у загальній чисельності населення області **традиційно складають жінки**: у 2007 році – 54,8%. За розрахунками, середній вік жінок області – 45 років, чоловіків – 39. Тобто, жінки Чернігівщини старші за чоловіків на 6 років. Більше третини жінок (37%) перебувають у пенсійному віці, чоловіків – лише кожен п'ятий. Слід згадати й про те, що Чернігівщина має найвищий в державі рівень демографічної старості. Тому ми є найстарішими в Україні (як жінки, так і чоловіки).

З точки зору демографічного аналізу, сьогодні надзвичайно серйозні проблеми **стосуються саме чоловіків**. Головне, тривалість життя. Чоловіки області живуть на 12 років менше, ніж жінки: у минулому році середній вік померлих чоловіків склав близько 64 років, жінок – близько 76. Чоловіки є біологічно слабкою статтю. Хлопчиків більше помирає на першому році життя (у 2006р. – 58%). Чоловіки інтенсивніше хворіють.

Сукупність демографічних факторів, підсилена економічними негараздами, зумовила зниження очікуваної тривалості життя при народженні. Якщо в 1990р. в області очікувана тривалість життя становила 71,5 року то в 2005 – лише 66,6. Причому зростає розрив між **очікуваною тривалістю життя при народженні** у жінок (74 роки) і чоловіків (60, у т.ч. сільських – 57 років) області, що є надзвичайно серйозною засторогою – у суспільстві не все гаразд.

Серйозною демографічною проблемою є й те, що області притаманні **диспропорції у структурі населення за статтю**. Сьогодні в розрахунку на 1000 жінок припадає лише 828 чоловіків. У різних вікових групах співвідношення різне. У молодших вікових групах переважає кількість хлопців. Найбільше переважання відмічається у віці 15–19 років. Висока смертність чоловіків у працездатному віці призвела до перевищення кількості жінок репродуктивного (дітородного) віку над кількістю чоловіків. Причому, з віком диспропорція стає все більшою. Стале кількісне переважання жінок розпочинається у віковій групі **25-29** років (вік найбільшої дітородності).

На думку експертів, це відбувається з двох причин: нерозвиненості у чоловіків культури самозбереження та століттями сформованими стереотипами щодо критеріїв оцінки «справжніх» чоловіків, яким далеко не всі можуть відповідати. Тому позбутися дисбалансу, коли, дбаючи про одну статтю, забувають про іншу, допоможе абсолютно новий, сучасний підхід до формування гендерної політики в галузі охорони здоров'я.

Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві демонструє повну відсутність намірів визнати різні підходи у сфері охорони здоров'я чоловіків і жінок та запровадити розвиток гендерної медицини, хоча підстав для цього достатньо. На жаль, не містить гендерних підходів жодна з державних програм з охорони здоров'я.

Гендерне насильство

Гендерне насильство є серйозною проблемою для України, явище, з яким треба боротися, хоча переважна більшість громадян так не вважають. Тривалий час проблема насильства в сім'ї вважалася прерогативою усталених звичаїв та традицій і залишалася поза сферою правого регулювання.

Історія боротьби з насильством щодо жінок як міжнародна проблема – це історія злиття двох напрямків правозахисту: прав людини і прав жінок. Результати активності жіночого руху на міжнародному рівні відобразилися у хронології конференцій, у текстах декларацій і конвенцій ООН, резолюцій регіональних міжнародних організацій, інших міжнародних документів останніх десятиріч, серед яких перш за все слід виділити Конвенцію ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок (Жіночу Конвенцію).

Активність міжнародного руху по боротьбі з насильством щодо жінок, а також міжнародно-правові зобов'язання, які взяли на себе держави, сприяли актуалізації цієї проблеми на національному рівні. Україна стала однією з небагатьох держав колишнього СРСР, що відреагували на рух із захисту прав жінок змінами у своїй державній політиці.

За даними статистики, кожного року 60 млн. жінок у світі «випадають» з народонаселення через передчасну смерть, спричинену різними формами знущань та насильства.

За статистикою, 95% потерпілих від домашнього насильства складають жінки, а у 75% випадків домашнього насильства страждають діти.

Жорстоке поводження з дітьми – це особливий вид насильства в сім'ї, який, на превеликий жаль, стає все більш поширеним у світі і зокрема в Україні.

Якщо мова заходить про насильство, то в уяві багатьох під таке означення підпадає лише зґвалтування. До сексуальних домагань на роботі ставляться, як правило, «з гумором», хоча такі домагання є одним з вагомих аспектів гендерного насильства в Україні. Якщо ж говорити про сім'ю, то дві третини українських родин мають ознаки використання насильства, як не фізичного, то психологічного чи економічного і навіть сексуального. Адже чоловік вважає: раз моя дружина, то вона «повинна»...

Особливо гостро стоїть проблема насильства над жінками села, воно сприймається інколи як належне, як доповнення до складного сімейного життя: «Б'є – значить любить».

Як свідчать результати дослідження «Соціально – економічні причини насильства в сім'ї в Україні: аналіз проблем та шляхи запобігання», проведеного Інститутом проблем сім'ї та молоді, від насильства в сім'ї потерпають жінки і діти, а насильники здебільшого є чоловіками (чоловіки, брати, свекри). У домашніх боях мало не щодня гинуть люди. У прямому розумінні цього слова. Особливо боляче за дітей, які залишилися сиротами, бо п'яний батько убив маму, а сам, зрозуміло, сів у тюрму.

За останні роки ситуація лише загострилася. Зміни в економічних стосунках змінили ролі чоловіка та жінки, а традиція продовжує декларувати вищість

чоловіка просто тому, що «да убоїться його жона», та й, загалом, «довге волосся – короткий розум». Між тим, в умовах економічної нестабільності саме жінка виявилася більш пристосованою до мінливих умов, гнучкішою у справі збереження родини. Як результат, вона стала себе інакше відчувати, у неї з'явилися інші вимоги до чоловіка. Жінка сьогодні реалізує себе в бізнесі, в політиці, вона вже не вписується у традиційні рамки просто берегині, вона – **Людина**. Вона хоче від чоловіка не лише зарплати наприкінці місяця, а поваги та партнерських стосунків. Хоча чоловіки цього й досі не зрозуміли. Тому вирішення цих проблем люди знаходять у насильстві. Маємо багато прикладів, коли від насильства потерпають чоловіки, але більше страждає жінка. Домінування чоловіків у Верховній Раді України відтворює стереотипи чоловічого мислення, які не вбачають проблему нерівності жінок і чоловіків. Вирішення ними лише економічних проблем закриває можливості вирішення гендерного насильства. Досвід показує, що успішне розв'язання багатьох гендерних проблем впливає і на економічний розвиток, але це потребує законодавчих рішень, які приймаються дуже важко. Фахівці згадують, як тяжко просувався Закон України «Про попередження насильства в сім'ї». Те, що він існує – незаперечне досягнення передусім громадських організацій, але й те, що потрібно вирішити багато законодавчих питань – незаперечний факт. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» прийнятий 15.11.2001р., але ні дільничні інспектори, ні органи самоврядування не проводять роз'яснювальної роботи. Механізму його дії потерпілі здебільшого не знають або вважають за нереальне ним скористатися.

Вихід з такого становища є: потрібно виховувати нове покоління на засадах гендерної рівності. Пояснювати, що існують певні особливості психології чоловіків і жінок. Психіка обох статей відрізняється за будовою, процес мислення і сприйняття у них також різний. Тому слід розуміти одне: ми не заснемо і не прокинемося в іншій країні, нам треба побудувати країну без насильства.

А головне, жінці самій треба змінитися аби змінилося ставлення до неї.

Гендерна проблема в ЗМІ

Справжнім дзеркалом суспільного життя справедливо вважаються засоби масової інформації. Як показують соціологічні дослідження, формуючи масову свідомість, сучасна журналістика часто підходить до виконання цієї функції дещо однобоко, через призму чоловічого світосприйняття. Причому це стосується не лише країн пострадянського простору, а навіть і передових європейських країн.

Те, що принципу гендерної рівності не дотримуються в українських ЗМІ, видно неозброєним оком. Журналісти при підготовці своїх матеріалів, як правило, звертаються за коментарем до експертів – чоловіків, а тому практично скрізь домінує саме чоловіча думка. Матеріали ЗМІ, подані з таких позицій, заряджають суспільство однобоким баченням світу і, відповідно, не можуть претендувати на об'єктивність. Слід зважити як на те, що чоловіки й жінки по різному можуть бачити ситуацію, сприймати подію, розуміти світ, так і на те, що, даними останнього українського перепису жінок у нашій країні значно більше, ніж чоловіків.

Тема гендеру не цікавить журналістів тому, що вони не бачать в ній сенсації. Тобто журналісти вважають, що для успіху видання потрібні скандальні сенсаційні статті, в яких в основному йдеться про насильство, вбивство, пограбування, політичний скандал чи іншу видовищну подію.

Та якщо Україна прагне до реальної, а не декларативної демократії, то, безперечно, слід змінювати підходи як до гендерних питань взагалі, так і до тієї гендерної політики, яка проводиться в державі. І тут чи не першочергова роль належить саме журналістиці. Тобто йдеться про те, що журналісти повинні усвідомлювати і враховувати гендерні питання вже на етапі збору інформації. Що побачити, кого вибрати, як подати й інтерпретувати, з якою метою оприлюднити той чи інший життєвий епізод – ці та інші критерії допоможуть паралельно й об'єктивно висвітлювати діяльність як жінок, так і чоловіків. На подолання

стереотипів та упередженості слід зважати журналістам при підготовці матеріалів на будь – яку тематику. Це дозволить багатьом жінкам, справжнім професіоналам, вийти на передові позиції і в політиці, і інших сферах суспільного життя країни, а не залишатися у тіні чоловічого авторитету. Діючи за таким принципом представники ЗМІ повною мірою зможуть виконати свою місію у формуванні сучасної гендерної культури, що є ознакою кожної високоцивілізованої нації.

Всесвітня газетна асоціація написала “золоті правила”:

- число чоловіків та жінок як джерел новин має бути однаковим;
- число чоловіків та жінок у журналістиці має бути однаковим;
- матеріали на шпальтах часописів мають бути позбавлені гендерних стереотипів;
- видання взагалі мають враховувати той факт, що як у чоловіків, так і у жінок є своя думка про події, що відбуваються.

Гендерні відносини в родині

Значна, а в окремих країнах – велика частина жінок нині поєднують материнство з роботою поза домом. Більшість жінок уже не народжують, як в минулому, багато дітей, отже, значна частина їх життя вивільняється і має бути присвячена чомусь інше, щоб реалізувати свої здібності і знання. Це може бути і професійне вдосконалення, кар’єра й громадська робота.

Незважаючи на високий освітній рівень українських жінок (56% мають вищу освіту), наше суспільство зберігає патріархальний за своїм змістом життєвий устрій (*“домашня праця – справа, не варта справжнього чоловіка”, “гарна мати повинна все віддати дітям, а потім думати про себе”, “успішність виховання дітей залежить від матері, ніж від батька”*).

І традиційно сімейні ролі у більшості випадків розподіляються у такий спосіб, що стають зобов’язанням жінки або ж волонтерським внеском чоловіка (у кращому випадку). Такі традиційні сімейні відносини не є недоліком доти, доки не стають формою експлуатації жінки.

За даними соціологічних опитувань 2006 року, у 57% родин усі доходи йшли на купівлю харчів (у розвинутих країнах ця стаття витрат зазвичай коливається в межах 10-17%). Основний тягар харчування родини зазвичай припадає на жінок, які повсюдно і повсякденно ведуть боротьбу за виживання родини у важких економічних умовах. На питання *“Що Вас стомлює понад усе?”* жінки найчастіше відповідають *“Домашня праця і обслуговування родини”*. Зокрема, *тривалість домашньої праці в наш час становить від 27 до 42 годин на тиждень*. Найбільш питома вага у витратах часу (понад половину) припадає на такі види діяльності, як відвідування торгівельних установ та приготування їжі. В будні ці трудовитрати займають близько 2-х годин щодня, у вихідні сягають близько 4-6 годин. Отже, скорочується обсяг і без того незначного вільного часу жінок, а разом із цим – і можливість професійного зростання, перекваліфікації, розширення сфери зацікавлень у світі духовних цінностей. Дослідження виявили цікаву закономірність: у родинях з високим рівнем прибутку жінки вдвічі менше витрачають часу на готування їжі (47 хвилин на день). Достатні грошові ресурси дозволяють їм купувати більше і якісніших м’ясних продуктів, фруктів, кондитерських виробів, якісних напівфабрикатів, скорочується час на приготування їжі.

За даними, як вітчизняних, так і закордонних досліджень, велику частину (70-80%) домашньої роботи, як і раніше, роблять жінки. Підтвердженням такої нерівності може бути той факт, що *жінка щодня витрачає на домашню (неоплачувану) працю від 2 до 6 годин, а чоловік – до сорока хвилин*.

Брак часу працюючої жінки, яка прагне успішно справитися з професійними обов’язками і з домашніми справами, часто призводить до стресу, оскільки таке поєднання є доволі важким. Вивільненню часу жінок могла б значно допомогти

сфера побутових послуг. Однак спад виробництва позначився на підприємствах, які надають такі послуги.

Загальною тенденцією в цивілізованих країнах є регулювання кількості дітей в сім'ях. Головним чинником цього є постійно збільшувана сфера суспільного виробництва, в яку залучаються жінки, відповідне поширення цінності особистої кар'єри та самовираження жінки в професійній діяльності, зросли вимоги до матеріального та культурного рівня життя і особливо до якості виховання дітей. Більшість дослідників поділяють думку, що головною причиною обмеження народжуваності в Україні є прагнення батьків у довгостроковій перспективі поліпшити життєві шанси своїх дітей, тому триває зростання народжень саме перших дітей переважно в матерів 20-24 років. 40% опитаних вважають, що *“заводити зараз дітей безвідповідально”*. В міру погіршення економічної ситуації в країні стрімко зростає *“ціна дитини”*.

Майже третина дітей в Україні виховується самотніми матерями, не відчуваючи у своєму житті присутності й турботи батька. Руйнується навіть саме поняття: «родина, сім'я». Розпад сімей, пов'язаний із зростанням чоловічої аморальності, став масовим явищем; 57 % чоловіків на другий день після розпаду сімей перестають піклуватися про своїх дітей.

Поширеним є уявлення про те, що родина є останнім притулком для людини, порятунком від стресів, спричинених навколишнім соціальним світом, що саме в родині людина дістає підтримку і опору в житті. Та, як показують соціологічні дослідження, найбільша кількість конфліктів припадає саме на сім'ю. Можна сказати, що родина в наш час стає місцем, де розряджається невдоволення, вихлюпуються скарги і докори.

Існує комплекс причин, що призводять до руйнування сім'ї і розлучення. Однією з найвагоміших, за свідченням фахівців, є **феномен “подвійної зайнятості”**, **психофізичне перевантаження жінок у шлюбі, що викликає постійну втому, веде до погіршення, а потім і до розриву подружніх відносин**. Прагнучи якимось полегшити своє існування, часом не усвідомлюючи цього, жінка звільняється від шлюбу, від чоловіка, якого треба обслуговувати. Зокрема, самотні матері вважають, що розлучення з чоловіком різко скорочує час на домашню працю. Жінки практично ніколи не називають відверто цю причину, оскільки, по-перше, не кожна жінка здатна її усвідомити, а по-друге, через поширений у суспільстві стереотип “гарної дружини”, яка відповідає за всіх у родині і повинна “встигати все”, - мало кого цікавить, чого це коштує самій жінці.

У наш час причиною багатьох конфліктів у сім'ї є різне розуміння “доброї” дружини і “справжнього” чоловіка. Дослідження, проведені в Україні, показують, що у молоді, яка ще не перебувала у шлюбі, уявлення про ці моделі традиційне, навіть досить примітивне. Окреслений дівчатами **портрет “хорошої” дружини** є набором традиційних ролей (добра господарка, гарна, охайна зовнішньо, піклується про дітей, не примхлива, не занадто вимоглива тощо), які в розвинутих країнах уже давно і успішно замінені на користь демократичнішого, рівноправного, партнерського стилю життя. Це передбачає, що не лише чоловік, але й дружина робить економічний внесок у життя сім'ї. Натомість українські дівчата поставили характеристику “матеріально забезпечувати свою сім'ю” на останнє 14-е місце (цікаво, що найважливіші для сучасної сім'ї характеристики “любити чоловіка”, а також “любити своїх дітей” дівчата поставили на передостаннє, 13-е місце). Така думка не відповідає нашим соціальним реаліям, де майже кожна друга сім'я живе на заробіток двох дорослих її членів.

Модель «хорошого» чоловіка в уявленні молоді теж доволі традиційна – матеріально забезпечує сім'ю, не зловживає алкоголем, піклується про дружину тощо. Таку ознаку демократичної сім'ї, як допомога у веденні домашнього господарства, дівчата поставили на одне з останніх, дев'яте місце, “кохання чоловіка” – на десяте, а “виховання дітей чоловіком” – на одинадцяте. Практично всі з опитаних жителів України (97%) вважають, “що жінка зобов'язана доглядати

за дитиною в сім'ї", що чоловік теж відповідальний і має цей обов'язок, вважають тільки 59%.

Немає потреби говорити про те, наскільки важлива виховна роль чоловіка в сучасній родині. Дівчинка формує уявлення про всіх чоловіків загалом на основі образу свого батька, і якщо цей образ негативний, то в ній складається недовірливе, насторожене ставлення до всіх чоловіків, що може перешкодити їй побудувати власну родину або створити довірливі стосунки в ній. Хлопчикам потрібен позитивний образ батька для формування чоловічої ідентичності. Сучасна гендерна теорія наполягає на тому, що *батьківство має стати однаковою мірою важливим як для жінок, так і для чоловіків*; роль чоловіка не може зводитися тільки до ролі "годувальника". Соціологічне ж опитування показало, що в Україні 97% жінок і 98% чоловіків вважають, що саме ця роль і є головною для чоловіка в родині, а всі інші є другорядними. Цей жорстокий рольовий розподіл несе багато негативу для чоловіків. За низької середньої заробітної плати в країні в цілому, високої ймовірності стати безробітним багато чоловіків опиняються в ситуації депресії, і замість того, щоб активізувати свої інші сімейні ролі, вдаються до саморуїнування. Загалом **патріархальна ідеологія** залишається могутнім бар'єром на шляху кооперації жіночої і чоловічої праці в родині, створення теплих емоційних взаємовідносин, ефективного виховання дітей і зрештою, зміцнення стабільності родини.

Сучасна (егалітарна) концепція сім'ї полягає в тому, що **і чоловік , і жінка рівні як особистості і тому повинні мати рівні можливості для свого розвитку**. Державна політика має ґрунтуватися на таких принципах:

- жінка і чоловік мають однакові права, обов'язки й можливості у всіх сферах життя, зокрема і в сімейній;
- родина має бути суверенною в прийнятті рішень щодо економічного та демографічного відтворення.

Звідси і конкретний механізм: усі пільги в сфері зайнятості, що держава вважає за можливе надати працівникам, які поєднують сімейні та трудові функції, слід адресувати родині, а не окремо батькові чи матері (тут не маються на увазі пільги, пов'язані з вагітністю та пологами). Держава, керівник на виробництві, лікар, що оформляє документи, не повинні вказувати родині, хто з батьків скористується відпусткою з догляду за дитиною, хто працюватиме повний або неповний день, за графіком тощо. Сім'я сама визначить, що їй треба.

Узагальнення

1. Головною причиною того, що проблема гендерної рівності все ще не набула політичного значення є те, що вона не отримала розуміння як складова частина процесу демократизації та реалізації прав людини.
2. Не вирішення принципу рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків становить загрозу для безпеки життєдіяльності людей нашої країни.
3. Всупереч існуючої антидискримінаційної законодавчої бази, жінки зазнають дискримінації в економічній, політичній та соціальній сферах.
4. Статус, мандат і діяльність гендерних інституційних механізмів залежать від їх розуміння в уряді України, вони здебільшого займаються трудовою та соціальною проблематикою, концентрують свої зусилля на захисті матерів і дітей, а також жіночій зайнятості.
5. «Поліпшення статусу жінок» все ще залишається головним концептом, в рамках якого здійснюється політика гендерної рівності. Відповідно, те завдання, яке покладається на інституційні механізми в сучасному світі - виконання політичної ролі - відкладене на невизначене майбутнє.
6. До перешкод, що стоять на шляху діяльності інституційних механізмів, можна віднести відсутність розуміння сутності інтеграційної європейської стратегії, відсутність інструментів оцінки та показників успіху в області гендерної рівності.

Коли статі зможуть бути різними, але рівними, тоді й можна буде сказати, що дискримінація зникла остаточно.

РІВНІСТЬ СТАТЕЙ означає, що:

- вимоги до жінки й чоловіка як до лідерів – однакові;
- як людей їх сприймають з усіма їх особливостями гендерної приналежності;
- ставляться толерантно до відмінностей жінки та чоловіка;
- представники кожної статі мають змогу залишатися самими собою.

Тема 2. Особливості і основні напрямки розвитку гендерної політики в Україні

Історичні етапи розвитку гендерної політики. Правове забезпечення гендерної рівності. Проблеми формування та реалізації гендерної політики в Україні. Нормативно-правові акти щодо рівноправності участі жінок у політичному, економічному, суспільному і культурному житті на регіональному, державному і міжнародному рівнях.

Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, “Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року”.

Міжнародні акти, що враховують гендерні питання. Міжнародні конвенції та конференції ООН зі становища жінок.

Зарубіжний досвід гендерної політики. Основні напрямки гендерної політики різних країн світу.

Загальний аналіз норм міжнародного та європейського права, а також міжнародних зобов'язань України у сфері гендерної рівності

Сучасне міжнародне право визначає принцип рівності жінок і чоловіків як окрему складову принципу соціальної рівності.

Водночас внаслідок надзвичайної актуальності проблеми забезпечення гендерної рівності, а також через наявність глибоких історичних коренів дискримінації жінок, він закріплюється як окреме нормативне положення в міжнародному та європейському праві.

Якщо звернутися до історії розвитку міжнародно-правового співробітництва у сфері захисту прав жінок, то слід відзначити, що відразу після Другої світової війни головною рушійною силою була Організація Об'єднаних Націй. Заборона дискримінації за ознакою статі серед загальної проблематики прав людини знайшла відображення у її фундаментальних актах. Так, у преамбулі Статуту ООН, держави – члени підтверджують «віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок, і в рівність прав великих і малих націй». У ст. 1, яка визначає цілі ООН, йдеться про співробітництво «в заохоченні та розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови та релігії».

Протягом всього існування ООН послідовно приймає документи щодо захисту прав жінок. Всі вони дають широкі можливості для проведення державами політики ліквідації дискримінації щодо жінок. Це, перш за все, законодавчі заходи – включення принципу рівності чоловіків і жінок до національного законодавства, забезпечення його практичної реалізації (в тому числі санкції, де це необхідно),

скасування чинних нормативно - правових актів та практики, які мають дискримінаційний характер щодо жінок, а також встановлення юридичного захисту прав жінок.

Під егідою ООН проведено чотири всесвітні конференції щодо становища жінок, Спеціальну сесію Генеральної Асамблеї ООН, присвячену питанням становища жінок та гендерного розвитку в сучасних умовах, **в системі ООН створені спеціальні органи**, що займаються жіночими та гендерними питаннями, виконані теоретичні розробки в цій сфері.

Важливими документами ООН, що покликані захищати права жінок в окремих сферах є Конвенція про рівну плату за рівну працю 1951 р., Конвенція про політичні права жінок 1952 р., Конвенція про охорону материнства 1952 р., Конвенція про громадянство заміжньої жінки 1957 р., Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі найму і роботи 1958 р., Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р., Конвенція про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу 1962 р.

На Четвертій Всесвітній конференції щодо становища жінок(м. Пекін, 1995 р.) були прийняті фундаментальні історичні документи – Декларація і Платформа дій. У 2000 році була скликана Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН під назвою «Жінки у 2000 році: рівність чоловіків та жінок, розвиток і світ у XXI столітті» , де були прийняті Підсумкові документи з подальших дій.

До кола міжнародних антидискримінаційних документів належить також низка актів Міжнародної організації праці. Це, перш за все, Конвенція №100 про рівне винагородження чоловіків та жінок за працю рівної цінності 1956 р., Конвенція № 103 про охорону материнства (переглянута) 1952 р., Конвенція № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять 1958 р., Конвенція № 156 про рівне ставлення й рівні можливості для працівників чоловіків і жінок: працівників із сімейними обов'язками 1981 р., а також Декларація з основних принципів і прав у світі праці, прийнята у 1998 р.

У Європі питанню забезпечення рівноправності жінок і чоловіків приділено неабияку увагу. Визнаючи всі основні міжнародно–правові акти щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків, у тому числі документи Ради Європи, держави – **члени Європейського Союзу зробили значний крок уперед у розробці єдиної , гендерної за суттю, правової політики.** Європейська Конституція пронизана духом гендерної рівності, а в самому її тексті міститься більше 10 положень , які акумулювали світовий досвід у цій сфері. Парламентська Асамблея Ради Європи вважає своїм довгостроковим завданням досягнення гендерно збалансованого представництва в делегаціях парламентів країн – членів, **підвищення представництва жінок у національних парламентах та здійснює кроки для заохочення участі жінок у політичному житті.** Після низки наукових досліджень саме **30 - відсоткова квота представництва складає критичну кількість, що має вплив на хід політичних подій.** ПАРЄ, Європейський Парламент та Міжпарламентський Союз погодився з цими дослідженнями і в січні 2004 році в Регламент ПАРЄ внесені зміни, що зобов'язують країни – членів у складі постійних делегацій **витримувати відсоток представництва статей** у тому співвідношенні , в якому воно є в національних парламентах. У разі невиконання вимог щодо представництва чоловіків і жінок, її мандат може бути визнаним недійсним. Мета змін в Регламенті ПАРЄ– досягнення як мінімум 30 – відсоткового рівня представництва жінок в парламентах. Для порівняння, в Європейському Парламенті - 31,5% жінок – членів.

Запровадження досить жорстких вимог щодо обов'язкового представництва жінок у національних делегаціях було для українських парламентаріїв четвертого скликання неприємною несподіванкою. Постійна делегація України до ПАРЄ (9 листопада 1995 року Україна офіційно була прийнята до Ради Європи) була сформована виключно з чоловіків. Лише після того, як було поставлено питання

про можливість невизнання їхніх мандатів, Верховна Рада України терміново ввела до складу Постійної делегації України народних депутатів Оксану Білозір в якості члена делегації та Катерину Ващук в якості заступника члена.

До недавнього часу гендерна рівність не була однією з тих проблем, які активно обговорювалися в українському суспільстві. Нікому не приходило в голову сприймати гендерну дискримінацію в суспільстві та насильство над жінками як **порушення прав людини**. Засоби масової інформації зберігали майже повне мовчання щодо проблем рівноправності між жінками та чоловіками.

Україною вже зроблені певні кроки для створення механізму забезпечення прав і свобод жінок у відповідності до міжнародних стандартів забезпечення прав людини. Україна підписала міжнародні документи, в яких визнається гендерна дискримінація, і взяла зобов'язання щодо її подолання.

Правовою основою для українського законодавства у галузі забезпечення гендерної рівності стала ціла низка Міжнародних документів, які підписані Урядом України та ратифіковані Верховною Радою. Українське законодавство створювалося у відповідності до статей Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». В 2003 році ратифіковано Факультативний протокол до цієї Конвенції, який надає право Комітету ООН по усуненню дискримінації по відношенню до жінок, приймати та розглядати особисті скарги від фізичних осіб, реагувати на ці скарги, проводити розслідування щодо порушення норм даної Конвенції. Цей механізм робить можливим захист жінки від проявів дискримінації на міжнародному рівні при умові результативного використання всіх національних засобів по відстоюванню їх прав.

В 2003 році Україна, як країна-учасниця ООН, прийняла зобов'язання до 2015 року здійснити викорінення гендерної нерівності на всіх рівнях, досягти високої зайнятості жінок та пропорційності участі жінок у представницьких та виборних органах. Вперше в історії незалежної України до програми КМУ «Відкритість, дієвість, результативність» включено питання забезпечення гендерної рівності до списку питань для невідкладного вирішення, під тиском жіночої громадськості.

Після проведення Парламентських слухань в 2004 році «Положення жінок в Україні: реалії та перспективи» та в 2006 році «Рівні права та рівні можливості: реалії та перспективи» визначені стратегічні підходи та пріоритетні напрямки підвищення статусу української жінки. Серед першочергових завдань держави вже названо забезпечення жінці умов для реалізації себе як повноцінної особистості в професійній та громадсько-політичній діяльності. А на виконання рішень останніх Парламентських слухань постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 року затверджено «Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до-2010 року».

До пріоритетних напрямків державної політики в цій галузі увійшли такі, як:

- здійснення контролю за додержанням гендерної рівності під час рішення кадрових питань у центральних та місцевих органах виконавчої влади;
- залучення громадських об'єднань та міжнародних організацій до всіх процесів формування гендерної політики;
- забезпечення гендерного підходу до формування державного бюджету;
- проведення інформаційно-просвітницької роботи по ліквідації всіх форм дискримінації за статтю.

Міжнародне законодавство та законодавство України про захист прав жінок, покращення становища жінок та впровадження гендерної рівності

- 1951 р. - Конвенція ООН про рівну плату за рівну працю
- 1952 р. - Конвенція ООН про політичні права жінок
- 1952 р. - Конвенція ООН про охорону материнства

- 1954 р. - Конвенція ООН „Про заборону торгівлі людьми та експлуатацію проституції третіми особами”
- 1956 р. – Конвенція № 45 Міжнародної організації праці "Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності"
- 1957 р. - Конвенція ООН про громадянство заміжньої жінки
- 1958 р. - Конвенція ООН про боротьбу з дискримінацією в галузі найму і роботи
- 1960 р. - Конвенція ООН про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти
- 1980 р. – Конвенція ООН “Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок”
- 1995 р. - Пекінська Декларація та Платформа дій, прийняті на 16-му пленарному засіданні Четвертої Всесвітньої конференції щодо становища жінок
- 1997 р. – Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Національного плану дій на 1997-2000 роки щодо поліпшення становища жінок і підвищення їх ролі у суспільстві”
- 1999 р. – Постанова Верховної Ради України “Про Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім’ї та жінок”
- Постанова Верховної Ради України “Про засади державної політики країни в галузі прав людини”
- Постанова Верховної Ради України “Про концепцію державної сімейної політики”
- 1999р. – Конвенція Міжнародної організації праці № 156 про рівне ставлення і рівні можливості для працюючих чоловіків і жінок: працівників із сімейними обов’язками
- 2001 р. – Постанова Кабінету Міністрів України “Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню ґендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 роки”
- 2001 р. – Указ Президента України “Про підвищення соціального статусу жінок в Україні”
- 2001 р. – Закон України “Про попередження насильства в сім’ї”
- 2002 р. - Указ Президента України “Питання Державного комітету України у справах сім’ї та молоді”
- 2002 р. – Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми "Здоров'я нації" на 2002-2011 роки”
- 2002 р. – Затверджена Міжгалузева програма „Сільська Жінка”
- 2002 р. - Постановою Кабінету Міністрів України утворена Міжвідомча координаційна рада з питань протидії торгівлі людьми
- 2002 р. - Постановою Кабінету Міністрів України затверджена Комплексна програма протидії торгівлі людьми на 2002 – 2005 роки
- 2004 р. - Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року та Протоколи, що її доповнюють: „Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї” та „Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря”
- 2004 р. - Постанова Верховної Ради України про “Рекомендації парламентських слухань "Становище жінок в Україні: реалії та перспективи”

- 26.07.2005 р. Указ Президента України “Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків”
- 08.09.2005р. Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”
- 27.12.2006р. Постановою КМУ Затверджена «Державна Програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року».
- 27.06.2007р. Постанова Верховної Ради України “Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Рівні права та рівні можливості в Україні; реалії та перспективи”.

Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, “Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року”.

Ситуація, що склалася в Україні з точки зору гендерного аналізу, є доволі складною. Питання статусу і становища жінок нероздільно пов'язані з питанням статусу і становища чоловіків. Тому на розв'язання цієї проблеми і спрямована гендерна державна політика. З січня 2006 року в Україні діє національний механізм впровадження гендерної рівності, визначений **Законом України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»**, метою якого є досягнення паритетного положення жінок та чоловіків у всіх сферах діяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей, ліквідації дискримінації по статевій ознаці та застосуванню спеціальних тимчасових заходів по усуненню дисбалансу між можливостями чоловіків та жінок для реалізації рівних прав декларованих Конституцією України та Законами України.

Статтею 1 цього Закону визначено поняття «гендерної дискримінації», або «дискримінації за ознакою статі», що означає : **«дії, чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для чоловіків і жінок.** Поняття «рівні права» означає відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі, а «рівні можливості» - це рівні умови для реалізації своїх прав жінками та чоловіками. В Законі вписано механізм забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок в соціально-економічній сфері, в галузі освіти, в громадсько-політичному житті суспільства; визначено право жінки і чоловіка на рівність перед законом, тобто, відповідальність за порушення законодавства України про забезпечення рівних прав і можливостей чоловікам і жінкам.

Визначаються гарантії цього права шляхом:

- надання жінкам рівних можливостей у суспільно-політичному житті та культурній діяльності, в отриманні освіти та професійній підготовці, в роботі та винагороді за неї;
- здійснення відповідних заходів по охороні праці та здоров'ю жінки;
- створення умов, які дозволяють жінкам поєднувати роботу з вихованням дитини;
- інші правозахисні механізми.

Згідно Закону до органів, установ та організацій, які уповноважені забезпечувати рівність прав і свобод жінок і чоловіків відносяться : Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Кабінет Міністрів

України, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, об'єднання громадян.

Позитивом державної політики є те, що призначено спеціально уповноважений орган із забезпечення рівності - Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Законом України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" пропонується органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування покласти виконання обов'язків уповноваженої особи (координатора) на одного із заступників керівників органів виконавчої влади та утворювати консультативно-дорадчі органи і призначати радників з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

В Указі Президента України "Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" від 26 липня 2005 року №1135/2005 підкреслено, що посадові особи центральних і місцевих органів виконавчої влади несуть відповідно до законодавства персональну відповідальність за невиконання покладених на них обов'язків щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

З метою утвердження рівних прав жінок і чоловіків та рівних можливостей для їх реалізації 27 грудня 2006 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову "Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року", яка зобов'язує :

- впроваджувати гендерні підходи у діяльність органів виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, підтримувати громадські ініціативи, спрямовані на формування гендерної культури, подолання усталених стереотипів щодо ролі і місця жінок у суспільстві;
- проведення інформаційно-просвітницької роботи з питань ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі, подолання стереотипів щодо ролі жінок і чоловіків у сім'ї та суспільстві, утвердження духовних цінностей, формування відповідального материнства і батьківства, забезпечення гендерного паритету в духовній сфері;
- забезпечення включення гендерної складової до програм соціально-економічного розвитку регіонів та галузей, а також дотримання гендерної рівності під час вирішення кадрових питань у центральних та місцевих органах виконавчої влади.

Але необхідно визнати, що гендерна політика в Україні лише набуває певного оформлення . У прийнятому базовому законі не визначені санкції за його невиконання, не встановлені квоти однієї із статей у виборчому списку, нечітко сформульовані функції радника , особливо в розділі IV (соціально – економічна сфера), що стосується прийняття колективних договорів, в розділі V- зовсім не передбачено включення до навчальних програм у дошкільних та загально – освітніх навчальних закладах дисциплін, які вивчають основні засади гендерної проблематики.

На Парламентських слуханнях «Рівні права і рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» (листопад 2006р.) делегація від Чернігівщини (15 осіб) була задоволена почутим, вселяло великий оптимізм небайдужість виступаючих з різних регіонів по багатьох болючих проблемах життя нашої країни і здавалось, що підняті питання зрозумілі всім: і владним структурам і депутатському корпусу, адже всі пропозиції направлені на поліпшення соціально – економічних , культурно – духовних проблем населення країни, жінок і чоловіків, але, на жаль, за цей час особливих змін в просуванні гендерних чинників не відбулося. Громадськими організаціями (в тому числі і від Співки жінок України), було внесено ряд пропозицій щодо внесення змін та доповнень до базового «Закону». Але пропозиція до Верховної Ради про прийняття закону, як спеціальної тимчасової

міри для досягнення однією зі статей гендерного паритету у політичній сфері через встановлення 30% квоти для жінок в списках політичних партій не була підтримана народними депутатами.

Громадські організації України пропонували Верховній раді створення Комітету по питаннях сімейної та гендерної політики, але ця ініціатива також не була підтримана народними депутатами.

На сьогодні у Верховній Раді України зареєстровані ряд законопроектів, спрямованих на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі. Зокрема, законопроект від 13.12.2007 р. N 1232, внесений народними депутатами України М. Томенко та О. Бондаренко передбачає, що забезпечується представництво у виборчому списку в кожній п'ятірці кандидатів у депутати як жінок, так і чоловіків (хоча конкретні квоти у % не запропоновані).

Не дивлячись на певний прогрес в галузі утвердження політики рівних можливостей у реальному житті гендерний паритет залишається справою майбутнього.

Національний механізм гендерної рівності в Австрії

У 2007 році в Австрії створено Міністерство у справах жінок. В Австрії існує Закон про рівне ставлення (1993р., оновлений у 2004р.).

Національні закони впроваджуються парламентом, який складається з двох палат. Головна палата розбита на спеціалізовані комітети. З 1993 р. комітет з рівноправного поводження працює із законодавством щодо гендерної рівності.

На урядовому рівні працюють дві міжміністерські робочі групи: робоча група з гендерної рівності (може надавати пропозиції та поради уряду з усіх питань щодо рівноправного ставлення і просування жінок на державній службі) та робоча група з гендерного інтегрування (розробляє стратегії і методи для реалізації концепції гендерного інтегрування в рамках міністерств на політичному рівні).

У рамках кожного міністерства одна особа призначається як комісар з рівного ставлення.

Їхнє завдання – надавати консультації державним службовцям та моніторити всі види гендерної дискримінації, які до них доводять. Також саме комісари займаються тим, що подають на розгляд скарги щодо сексуальних домагань та гендерної дискримінації до відповідних інституцій. Комісари з рівного ставлення є членами комітетів з рівного ставлення в міністерствах, які засновані з метою моніторингу та подальшого просування жінок на державній службі.

У Федеральному законі про рівне ставлення жертви гендерної дискримінації мають право на компенсації, які визначаються індивідуально. Скарги можуть розглядатися в соціальних судах або громадських судах. Не існує окремого гендерного або антидискримінаційного відділу в судовій системі.

Профспілки. Особливо профспілка приватних робітників, постійно працює над реалізацією заходів з гендерної рівності на рівні незалежних приватних підприємств.

Чоловічі кризові сектори існують уже кілька років у Відні та Зальцбурзі.

Починаючи із січня 2004р., Федеральне міністерство здоров'я і жінок проводить програми наставництва по всій Австрії.

Цілями цієї програми є:

- покращення кар'єрних можливостей жінок, особливо в технічній сфері;
- підвищення рівних можливостей і зайнятості жінок на всіх професійних рівнях;
- сприяння і зарахування жінок на вищі посади за місцем роботи;

- створення жіночої мережі з метою власного професійного удосконалення жінок;
  - забезпечення нівелювання відмінності між доходами чоловіків і жінок.
- Наставництво як міра розвитку людських можливостей – це корисний і успішний інструмент у сприянні тому, щоб жінки займали керівні посади. Він використовується у багатьох країнах світу.

ХРОНОЛОГІЯ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНІВ З РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Т.М.Мельник Міжнародний досвід гендерних перетворень.

Рік прийняття закону	Країна	Назва закону
1972	Швеція	Акт про рівність чоловіків і жінок у сфері праці 1991р. - Акт про рівність між жінками та чоловіками (набрав чинності у 1994р.) 2001р. - Новий Закон про гендерну політику
1978	Данія	Закон про рівність статей 2000р. - прийняття нового Закону про рівність
1978	Норвегія	Закон про рівність між статями (пізніше вносилися зміни та доповнення)
1985	Ісландія	Закон про рівний статус та рівноправність жінок і чоловіків 1991р. - Закон про рівний статус і рівноправність жінок і чоловіків 2000р. - Закон „Про надання рівного статусу і рівних прав жінкам і чоловікам
1986	Фінляндія	Закон про рівність між статями
1995	Канада	Федеральний план дій з питань гендерної рівності
1998	Литовська республіка	Закон про рівні можливості
1999	Японія	Основний закон про суспільство гендерної рівності
2000	Франція	Закон про паритетність
2001	Німеччина	Закон про встановлення рівності між жінками та чоловіками
2002	Словенія	Закон про рівні можливості для чоловіків та жінок
2003	Хорватія	Закон про рівні можливості для чоловіків та жінок
2003	Боснія і Герцеговина	Закон про рівність статей
2003	Румунія	Закон про рівні можливості
2003	Киргизька республіка	Закон про основи державних гарантій забезпечення гендерної рівності
2005	Україна	Закон “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”

Тема 3.

Жіноче питання: історичний аспект

Місце і роль жінки в історії. Соціальна роль жінки і різні типи суспільства. Історичні аспекти залучення жінок на керівні державні посади. Соціальна роль жінки в історії еволюції суспільства. Держави: Древній світ (Ацтеки, Древній Єгипет, Древній Китай і т.д.), Європа I - XV ст., Епоха Європейського Відродження і т.д. Видатні жінки світу, які досягли найвищих державних посад.

Жінки в історії України. Соціально-правове становище української жінки: погляд крізь століття.

Жіночий рух в Україні: історична ретроспектива.

Сучасний жіночий рух. Причини існування жіночого руху у світі.

В основі традиційної системи соціалізації статі лежить так званий первинний розподіл праці між чоловіком і жінкою. Саме він визначив цілком різні умови існування представників різної статі, закріпив за чоловіками право на „зовнішню” діяльність, на засвоєння світу і панування над ним, а отже – на роль суб’єкту історії, а за жінками – право на народження і виховання дітей, на влаштування дому і побуту.

У фахівців немає жодної думки чи якихось точних даних про характер ґендерної взаємодії в далекому минулому. Одні з них вважають, що часи палеоліту і неоліту – 50–20 тис. років тому – були ґендерно нейтральними, тобто взаємини між чоловіками і жінками не мали на той час суспільної значущості. Інші кажуть, що на зорі історії панував матріархат. При цьому дехто визначає цей устрій як панування жінок. Інші ж вважають, що матріархат насправді передбачав партнерські відносини між чоловіками і жінками. Це партнерство начебто було зруйноване з появою і розвитком „технологій війни”, що утвердили перевагу грубої сили.

Про „соціальне партнерство” між чоловіками і жінками в доісторичні часи розповідають легенди, пересказані деякими античними авторами. „Золотий вік” ґендерної гармонії описаний, наприклад, у відомій праці Гесіода „Труди і дні”. Той самий мотив домінує і в переказаній Платоном легенді про загибель Атлантиди. Платону належить переказ і іншої легенди – про „таємницю статі”, про первинну андрогінність – цілісність стародавньої людини, в якій наче б то рівною мірою вживалися обидва начала – і „чоловіче”, і „жіноче”. І про гріхопадіння цієї людини, що потягнуло за собою розпад на дві половини. Проте в давніх міфах не сказано ні слова ні про „природне” призначення чоловічої і жіночої статі, ні про ієрархічну підпорядкованість однієї статі іншій; вони говорять лише про їх взаємозв’язок – взаємозалежність.

Але це – доісторичні міфи, і багато дослідників не схильні їм довіряти. А тому доводять, що не було ні матріархату, ні архаїчного ґендерного партнерства – історія людства від самого початку формувалася як історія чоловічого панування і жіночої залежності. Таке панування чоловіків над жінками і позначається поняттям „патріархат”. Саме таку точку зору поділяє, наприклад, Е. Гідденс. Він твердить: „хоч ролі, які грають у різних культурах чоловіки й жінки, можуть суттєво відрізнитися, донині не виявлено такого суспільства, в якому жінки були б наділені більшою владою, ніж чоловіки”. На його думку, загальна розповсюдженість патріархату зумовлена не пануванням чоловічої фізичної сили, а передовсім материнськими функціями жінок, оскільки до розповсюдження надійних засобів попередження вагітності жінки перебували цілком у полоні біологічних особливостей своєї статі. Часті пологи і постійні турботи по догляду за дітьми робили їх залежними від чоловіків, у т. ч. і в матеріальному відношенні.

В античному суспільстві панував принцип підпорядкування тілесного/жіночого начала розумному/чоловічому. Піфагор, наприклад, заявляв:

„Існує позитивний принцип, який створив порядок, світло, чоловіка, і негативний принцип, який створив хаос, сутінки і жінку”. Арістотель, у свою чергу, роз’яснював: *„Жінка – це самка через певний брак якостей... Жіночий характер страждає від природної дефективності ... Жінка є лише матеріал, принцип руху забезпечений іншим, чоловічим началом, кращим, божественним”.* Він називав жінку як „безсильного чоловіка” внаслідок якогось недоліку. Сократ говорив: можна вважати щастям, що ти народився чоловіком, а не жінкою. Платон твердив, що душі боягузливих і недостойних чоловіків після їх смерті переселяються в жінок.

На відміну від Спарти, де чоловіки і жінки мали майже рівні права, афінська жінка була позбавлена багатьох прав. Вона проживала на жіночій половині будинку (гінекеї), без дозволу не могла виходити з дому, тим більше без супроводу. Жінку часто називали „ойкуремою”, що означало щось середнє між знаряддям для дітородіння і річчю для догляду за господарством. До шлюбу афінянки жили в затворництві, лише зрідка виходячи з дому для участі в релігійних церемоніях. Та й після шлюбу, чим рідше показувалися жінки на людях, тим більше гордилися ними батько й чоловік.

Не вирізняється ґендерною терпимістю і християнство. Все, що пов’язано з плоттю, для істинного християнина гріховне, і вмістилище гріха – жінка. Земна жінка не рівня чоловікові. Вона гріховна, як гріховна її праматір Єва. Підпорядкований стан жінки закріплено в релігійних ученнях. У християнському вченні жінка – це джерело зла, корінь усіх гріхів, „ворота, через які входить диявол”. Не випадково саме жінки становили основний контингент жертв інквізиції.

З XI століття становище жінки почало покращуватись. У період хрестових походів багато жінок залишалося без нагляду чоловіків і зіткнулися з необхідністю самостійно розпоряджатися сімейною власністю. З другого боку, „перетворенню жінки на даму” сприяв і духовний ріст самих чоловіків. Багато з них поверталися з хрестових походів не лише зі здобиччю, але й збагатившись уявленнями про життя в інших країнах, де домінувало більш гуманне ставлення до слабкої статі. З часом певну стабільність в життя жінки внесла і сама церква – шлюбні закони повністю перейшли під юрисдикцію духовенства, яке засуджувало розлучення ще більше, ніж шлюби.

Основний культ епохи Відродження – здорова жінка, яка втілює ідею плідності й материнства. Ніколи до цього кохання і красі не приділяли стільки уваги. Після тисячолітнього релігійного аскетизму Європа переживала першу сексуальну революцію.

Де-юре рівність статей у суспільстві проголосила Французька буржуазна революція (1789–1794), але фактично в більшості європейських країн існувала ґендерна асиметрія в усіх сферах громадського і державного життя.

З середини XIX ст. питання про включення жінок в освітній процес стає актуальним в усій Європі, а з кінця 70-х років європейські жінки отримують доступ до вищої освіти.

У новій історії ставлення до жіночого питання в суспільстві було неоднозначним. На противагу ідеологам фемінізму, що зароджувався у другій половині XIX ст., А. Шопенгауер, Ф. Ніцше стверджували, що природа обдарувала жінку лише брехливістю, схильністю до зрад, невдячності тощо. Жінка мусить мати хазяїна. Вольтер писав: *„Жінка – це людська істота, яка одягається, балакає і роздягається”.*

В українському суспільстві жінка традиційно відігравала велику роль.

Її образ втілений для нас в легендах про Велику Матір, про Богиню Берегиню, Богиню Мокош, Оранту – прародительку роду людського, богиню родючості, про Заступницю, Покровительку, в символі найвищого й світлого – Богоматері.

Тисячі років жінки творять, зцілюють людей своєю добротою. Вони не тільки були дружинами високопоставлених чиновників із українських князівських родів, шляхти, козацької старшини, а й самі були політиками, ученими, митцями. Мало

того, в історії України немало з них в культурно-освітній, політичній і навіть військовій діяльності не тільки не поступалися чоловікам, а й перевершували їх. Але завжди на різних життєвих шляхах і перехрестях українська жінка стояла на боці милосердя, несла велику любов і сімейне тепло.

Помітний слід в історії залишила рівноапостольна київська княгиня Ольга, яка заклала традиції українського державотворення. Однією з найвидатніших жінок свого часу була донька Ярослава Мудрого – Анна, яка стала королевою Франції. На французьку землю вона принесла дух культури і освіти, що панував у Києві. Анна здобула велику повагу серед придворних і мала ставити свій підпис поряд із підписом короля на державних паперах.

Український народ шанує в віках Ярославну (жінку Чернігівського князя Ігоря Святославича, який очолив похід проти половців у 1185 році). Героїня “Слова о полку Ігоревім” уособлювала в собі не тільки високу культуру, а й безмежну сердечність і чуйність.

Українські жінки завжди відзначалися силою духу й характеру, служили народові, засновували школи і бібліотеки. Янка-Іванна, Предслава Полоцька, Предслава Чернігівська стали засновницями дівочих шкіл в українських монастирях у XI – XII ст. Так, онука Ярослава Мудрого Анна (Янка-Іванна) заснувала при Київському Андріївському монастирі жіночу школу, якою керувала впродовж 26 років. Це була перша жіноча школа не лише в Київській Русі, а і у всій Європі.

В часи княжих усобиць, монголо-татарського лихоліття, найтяжчих випробувань для нашого народу жінки стали поряд з чоловіками.

За литовсько-руської доби правне становище жінки нормували Литовські Статути. Нарівні з чоловіками жінка мала правну дієздатність.

Зі смертю чоловіка вона ставала главою сім'ї. Вдова передавала господарство сину лише зі старістю. І за життя чоловіка дружина часто брала участь у його справах.

Українські жінки із шляхетської верстви підтримували церкву і рідну культуру. Так, коштом княгині Анастасії Ольшанської було перекладено Пересопницьке Євангеліє. Гальшка Гулевичівна Лозка віддала свій маєток на користь Київської братської школи при Богоявленському монастирі. Меценатками інших монастирів були княгиня Раїна Вишневецька, княгині Олена і Софія Чартирійські, Ганна Гойська.

Помітно зріс авторитет української жінки за козацької доби. Історія зберегла ім'я Ганни Золотаренко – дружини Богдана Хмельницького. Жінка фахівського полковника Семена Палія вела дипломатичні переговори. Мати гетьмана України Івана Мазепи Марія Магдалена стала покровителькою християнської церкви і ігумену Фролово-Вознесенського монастиря у Києві.

Проста українська жінка завжди була господинею в домі, “сірим кардиналом”, що непомітно “правив” родиною. Саме в цій ролі вона “не відчувала кризи ідентичності”, їй не потрібно було боротися за свої права (Марта Богачевська-Хом'як). Таке становище жінки відбилося в народній мудрості, яка стверджує, що чоловік у домі – голова, а жінка – шия; куди вона захоче повернути чоловіка, туди він і буде дивитися.

Однак не потрібно ідеалізувати ці стосунки, так само як і широту влади жінок. Вочевидь, окремі жінки могли бути радниками своїх чоловіків з найширшого кола питань. Але пересічно їхня *влада обмежувалась сімейними справами*. Українська жінка *не була рабинею, однак не була вона й вільною у сучасному значенні слова*.

Жінка могла займати *шановане, але чітко відведене їй місце*. Повага до неї не тільки не стверджувала рівність та рівновартість жінки й чоловіка, але й підкреслювала її *специфічні функції* у розподілі сімейних та суспільних обов'язків і царин діяльності.

Заклики до зміни життя жінок зазвучали в Україні, як і в усій Російській Імперії, наприкінці XIX – початку XX ст. Жіночий рух в Україні розвивався певною мірою під впливом загальноєвропейського.

Французька буржуазна революція поклала початок історії організованого жіночого руху. Його продовжили жінки Англії, США, Німеччини, Скандинавських країн. Головне питання, з якого вони розпочали свою діяльність, було пов'язане з боротьбою за надання жінкам виборчих прав. Цей рух розпочався у середині XIX століття в Англії і отримав назву “суфражизм” (від англійського *suffrage* – право голосу).

В середині XIX ст. серед жінок була дуже поширена ідея емансипації, яка в ті часи взагалі була популярна в інтелектуальному середовищі. В цю ж діяльність включилась ціла плеяда українських громадських, наукових та творчих діячок XIX ст., таких як Марко Вовчок, Людмила Драгоманова, Олександра Єфименко, Олена Пчілка та інші.

В процесі українського відродження XIX ст. жінки відіграли поважну роль як письменниці, акторки, культурні діячки. Боротьба за вільний доступ до високої освіти, політичну рівноправність з чоловіками становила головний зміст жіночого руху за емансипацію й урівноправнення з чоловіками в професійному, суспільному й політичному житті.

Фемінізм в Наддніпрянській Україні поширювався в своїй гуманістичній версії і ніколи не впадав в крайність на зразок оголошення “війни статей”. Фемінізм став частиною національно-визвольної боротьби.

Найвпливовішою була ліберально-демократична течія жіночого руху, представники якої зосередили свої зусилля на розвитку середньої та професійної освіти жінок, за право на вищу освіту. У середині XIX ст. Уряд вимушений був розпочати реформу жіночої освіти. У 1860 р. здобуто можливість вступу жінкам до університету. В цьому напрямку працювало перше жіноче товариство в Україні “Общество помощи высшему женскому образованию» в Харкові.

Поважним здобутком було заснування Вищих Жіночих Курсів у Києві (1878) й Харкові (1880) і першого українського жіночого гуртка (1884), який очолила О.Доброграєва. Українські жінки брали також участь в народницькому русі та в заснуванні недільних шкіл (Х.Алчевська).

Водночас поширюються традиції благодійності. Жінки-благодійниці на власний кошт будували церкви і жертвували величезні гроші монастирям, опікували хворих (Одеське, полтавське, житомирське, катеринославське, київське, Чернігівське благодійні товариства, Жіноче товариство допомоги бідним породіллям Одеси, харківське товариство опіки малолітніх сиріт та ін.).

У цей же час поширюється рух “самодопомоги”. Прагнення жінок до самостійного існування було реалізоване Марією Олександрівною Вілінською (Марко Вовчок), яка створила товариство жінок-перекладачок. Поширюються товариства взаємодопомоги виховательок і вчительок. Ці товариства надавали моральну і матеріальну допомогу своїм членам, поступово стали виконувати функції захисту їх прав.

1884 рік вважається роком народження організованого жіночого руху в Україні. Його очолила видатна українська громадська діячка, лідер західноукраїнського жіночого руху, основоположник українського фемінізму – Наталія Озаркевич - Кобринська. Саме вона однією з перших поставила питання про потребу докорінної зміни підходу до загальних категорій світосприймання для належного розуміння ролі жінок. Тобто вона першою підняла гендерні проблеми, випередивши в цьому питанні західних жінок.

Визначною подією в історії жіночого руху був Перший Всеросійський жіночий з'їзд, який відбувся 16 грудня 1908 р. в Санкт-Петербурзі. 10 березня 1909 року був заснований Київський жіночий клуб, членами якого стали: А.Плятет, С.Рутковська, Л.Загорська. На початку XX ст. в Україні функціонувало декілька

жіночих організацій на кшталт “Жіночої громади” та “Товариства захисту працюючих жінок” у Києві.

У Центральній Раді разом з Л.Старицькою-Черняхівською працювали З.Мірна, С.Русова, М.Грушевська, О.Стешенко.

С.Русова у Кам'янці-Подільському організувала Українську жіночу національну Раду, була обрана першою головою цієї Ради. Рада існувала майже 20 років, до 1937 року і сприяла національному й духовному єднанню українського жіноцтва.

В СРСР розповсюджувався міф про успішне й повністю вирішене жіноче питання. Дійсно частину декларацій про ідеали справедливості вдалося реалізувати. Це стосується, перш за все, ліквідації тотальної неписьменності серед жінок, їх професійної підготовки, активного залучення до виробництва. В установах на підприємствах створюються жіночі ради. Розпочинають роботу заклади по догляду за дітьми (дитсадки). У жінок з'являється час для роботи на підприємствах, участі в громадській роботі. Все це, безумовно, є позитивним стосовно статусу жінок у суспільстві. Але це не привело до гендерної рівності. Дана проблема потребує подальшого вивчення, аналізу і творчого розвитку.

Прогресивні жінки та жіночі організації, відчуваючи реальну загрозу розповсюдження фашизму, формують демократичний антифашистський рух. На Всесвітньому конгресі жінок, який проходив в Парижі у серпні 1934 року, було створено Всесвітній жіночий комітет проти війни і фашизму. Конгрес був досить представницьким, в його роботі приймали участь майже 1100 делегаток із Франції, Іспанії, Великобританії, СРСР, США, Швеції та інші. Тобто вже реально почав формуватися міжнародний жіночий рух.

У період Другої світової війни нарівні з чоловіками жінки воюючих держав брали участь в русі Опору проти фашистських окупантів. В авангарді цього руху були радянські жінки.

У драматичні дні вересня 1941 р. радянські жінки приймають Звернення до жінок всього світу щодо створення єдиного фронту боротьби проти гітлеризму. В Радянському Союзі був створений Антифашистський комітет радянських жінок, який провів величезної ваги роботу щодо мобілізації жінок для роботи в тилу і участі у фронтових подіях.

Міжнародна демократична федерація жінок (МДФЖ) проводила конгреси, конференції, практичне вивчення стану справ у різних країнах з питань становища жінок, з 1945 року співробітничала з функціональною комісією з питань становища жінок ООН.

Радянський уряд і жіночі ради підтримують більшість документів МДФЖ та міжнародні правові акти ООН, такі як: “Декларацію прав дитини” (1959р.), “Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок” (1967 р.), “Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок” (1979 р.). 1975 рік ООН проголосила Міжнародним роком жінки під девізом “Рівність – розвиток – мир”. Це було свідченням визначення ролі жінки у сучасному світі і підтвердженням про існування проблем її нерівноправного становища, а також необхідності ліквідації різних форм дискримінації.

Генеральна Асамблея ООН оголошувала 1975 і 1985 роки – роками жінки і 1975 – 1985 – десятиріччям жінки, в 1979 році Прийнята Конвенція ООН “Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок”.

У Радянському Союзі приймається ряд законодавчих актів направлених на поліпшення становища жінки на виробництві, вводяться відпустка збільшені відпуски по вагітності та родам, догляду за дитиною тощо. Виборча система до всіх органів влад передбачала 30% квоту для жінок. Для жінок встановлено вік виходу на пенсію на 5 років раніше за чоловіків.

Сучасний жіночий рух України як соціальне явище відродився на фоні демократичних змін у 90-х рр. ХХ ст. З перших кроків до незалежності Україна прагнула створити демократичне, плюралістичне організоване суспільство.

Україна разом із 189 країнами світу підтримала Пекінську декларацію і Платформу дій, прийняті Четвертою Всесвітньою Конференцією ООН зі становища жінок у 1995 році. Держава визнала також необхідність забезпечити гендерну перспективу в державній політиці і програмах.

Жіноцтво України протягом останніх десяти років ХХ і на початку ХХІ ст. намагається спростувати домінуючу сьогодні тезу про те, що в нашій історії жінка – це лише хатня господиня, а фемінізм та жіночий рух непритаманні нашому суспільству. Такий підхід обумовив появу і розвиток жіночих громадських організацій різних за цілями і завданнями, але об'єднаних єдиною метою. Сучасні жінки творчо продовжують і розвивають традиції жіночого руху, який зародився ще у ІІ пол. ХІХ ст.

В липні 1991 року була створена Спілка жінок України, у грудні 1991 р. на установчому з'їзді створено Союз Українок, а в грудні 1992 р. – Жіночу громаду. Ці організації відродилися на ґрунті тих жіночих організацій, що діяли в різні історичні періоди України і на різних теренах, стоять на різних ідейних позиціях.

За роки незалежності Української держави жіночий рух проявив велику активність в напрямку встановлення гендерної рівності. На сьогоднішній день в області нараховується 12 обласних неурядових громадських жіночих організацій.

Провідну роль у розвитку жіночого руху на Чернігівщині відіграє Чернігівська обласна організація Спілки жінок України (1993).

Діяльність громадських жіночих організацій як всеукраїнських так і регіональних спричинила зміну державної політики і державних підходів до визнання і вирішення питань гендерної рівності.

На сьогодні в Україні діє понад 45 всеукраїнських і міжнародних жіночих громадських організацій і політичних об'єднань, а також більше ніж 1,5 тис. місцевих громадських організацій, що об'єднують жінок. Внесок жіночих організацій у суспільне життя і розбудову демократичного суспільства є дуже суттєвим, проте відсутність законодавчого жіночого лобі у Верховній Раді – це основна перешкода участі жінок у процесі прийняття політичних рішень та встановлення гендерної рівності. Слід згадати позитивний досвід жіночого руху в прибалтійських країнах, де жінки починали із створення жіночого парламентського лобі і досягли значних успіхів в утвердженні гендерної рівності.

Тема 4. Гендер і політика

Гендерний аспект державної політики. Практичні кроки щодо залучення жінок і чоловіків до розвитку громадянського суспільства. Участь жінок і чоловіків у процесах прийняття рішень. Співвідношення жінок і чоловіків серед депутатів всіх рівнів влади.

Гендерний аналіз програм політичних партій і блоків. Стратегії позитивних дій у виборчих органах влади і у діяльності політичних партій і блоків.

Політика є тією сферою суспільства, яка активно впливає на соціальну діяльність у цілому. Політика функціонує в системі соціальної культури суспільства, перебуваючи під її впливом. Вона істотно залежить від усіх змін і перетворень, яких зазнає суспільство. І в ХХІ ст. політика лишається найактивнішою впливовою силою, важливим інструментом гендерного оновлення та гендерних перетворень у суспільстві.

Вплив сучасної світової й національної політик суттєво залежить від причетності до неї і відбиття в ній вибору жінкою й чоловіком індивідуального, колективного та суспільного життя, активності їх ставлення до перетворень у

політичній сфері, і насамперед у системі влади; осмислення ними свого місця та ролі в розвитку і функціонуванні всієї політичної системи суспільства, в набутті необхідного рівня політичної культури.

У XXI ст. актуалізуватиметься диференціація чоловічого та жіночого. Вироблення політичної суб'єктивності стає високим соціальним замовленням сучасної історії. Воно є умовою, напрямом, способом, соціальною силою забезпечення політичного поступу. І воно є також умовою запобігання явищам соціально-політичного регресу – насильству, гнобленню, пригніченню, експлуатації.

Гендерний підхід все більше проникає в сфери політичного врядування й управління, стає реальною політичною силою впливу на забезпечення розвитку, рівності й миру.

Впровадження гендерних підходів означає обов'язкове врахування інтересів та досвіду як жінок, так і чоловіків під час розроблення, втілення, моніторингу та оцінювання стратегічних заходів. Це необхідно для забезпечення отримання жінками і чоловіками однакової вигоди від реалізації цих заходів та ліквідації будь-якої нерівності.

Гендерна політика – визначення міжнародними органами та державами, політичними партіями основних гендерних пріоритетів і фундаментальних цінностей, принципів і напрямів діяльності, відповідних методів та способів їх втілення, спрямованих на утвердження рівних прав, свобод, створення умов, можливостей і шансів, гарантій забезпечення рівного соціального статусу чоловіків і жінок, на розвиток гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві.

Державна гендерна політика – це діяльність (або бездіяльність у разі навмисного невпровадження такої політики) державних інституцій, спрямована на здійснення (безпосередньо або опосередковано) та гарантування рівних прав, свобод і можливостей жінок і чоловіків, утвердження гендерної демократії та формування гендерної культури в суспільстві.

Отже, складниками державної гендерної політики є: політика щодо жінок, забезпечення їм рівного соціального статусу з чоловіками шляхом гарантування можливостей для їх рівноправного розвитку як соціально-демографічної групи; політика щодо чоловіків, формування в них гендерної свідомості, культури, гендерної поведінки, орієнтації на паритетність відносин з жінкою; сприяння розвитку гендерної демократії та гендерної культури в суспільстві.

Світовою спільнотою на порядок денний питання рівності поставлене серед таких найважливіших для людства проблем, як боротьба з бідністю, материнською і дитячою смертністю, загрозою ВІЛ-інфекції/СНІДу. Українська держава приєдналась до міжнародної спільноти у частині зобов'язань щодо досягнення гендерної рівності, але досвід останнього десятиріччя чітко показує, що впровадження гендерних підходів неможливе без чітко окреслених інституційних зобов'язань, дотримання стратегії та систематичних зусиль для її виконання.

Стратегії в галузі розвитку, прийняті політичні рішення можуть бути успішними і ефективними лише тоді, коли вони враховують внесок жінок і їх участь. Саме з таких принципів аналізу виходить і Програма рівних можливостей ПРООН в Україні, яка з 1997 року підтримує в Україні зусилля уряду у напрямку формування державної гендерної політики.

Оцінка гендерної ситуації в Україні, яка зроблена Програмою рівних можливостей ПРООН, дає можливість оцінити вплив гендерного чинника на формування політики, соціальних, економічних відносин, розвиток громадянського суспільства, дає відповідь на багато питань, в тому числі і на такі: наскільки ефективною є політика рівних прав і рівних можливостей в Україні, якою мірою використовує суспільство потенціал жіночої половини і які вигоди отримує від цього, що втрачає від недоврахування цього внеску.

Сукупність гендерних суперечностей складається не лише з проблем, що суттєво торкаються проблем жіночого соціуму, але і тих, що торкаються чоловіків.

У країні вочевидь дуже загострилися проблеми становища чоловіків:

- чоловіче безробіття зростає більшими темпами, ніж жіноче, але воно має свою специфіку у порівнянні з жіночим безробіттям;
- чоловіки ідуть на пенсію на 5 років пізніше, ніж жінки, хоча тривалість життя чоловіків на 12 років менша, ніж у жінок, отже «пенсійні» перспективи чоловіків є так само проблемними, хоча й відмінними від проблем жінок;
- такі хвороби як туберкульоз, пияцтво, алкоголізм та наркоманія, що заповнили суспільство, більше вражають чоловіків;
- більше, як 40% всіх нинішніх 16-літніх юнаків не мають шансів дожити до пенсії через скорочення життя чоловіків, країна втрачає чоловічий трудовий ресурс і у перспективі національної безпеки ця проблема має бути актуалізована і перед суспільством, і перед владою;
- суїцид як явище панує переважно також серед чоловіків (90%);
- розпад сімей, пов'язаний із зростанням чоловічої аморальності став масовим явищем; 57% чоловіків на другий день після розпаду сімей перестають піклуватися про своїх дітей;
- надзвичайно гострими є проблеми репродуктивного здоров'я чоловіків.

Гендерні проблеми, найбільш актуальні для жіночого соціуму, означені такими особливостями, як:

- обмежений доступ до влади і власності (зокрема землі, кредитів). Так у складі нової Верховної Ради кількість жінок лише – 8,2 %.
90-95 % економічних ресурсів контролюється чоловіками. У великому промисловому бізнесі жінки обіймають лише 2 % посад;
- жінка обмежена у сферах зайнятості. При тому, що серед усіх працюючих з вищою освітою жінки складають 56%, їхнє кар'єрне і професійне просування обмежене, так само як і участь у прийнятті державних політичних рішень. Серед звільнених працівників кількість жінок майже удвічі переважає кількість чоловіків. Жінок більше, ніж чоловіків працює неповний робочий день або задіяні до інших сфер неповної зайнятості;
- зниження дітородної функції;
- зростання жіночих захворювань;
- жінка працює фактично на 2-6 годин більше від чоловіка: праця у домашньому господарстві не враховується як продуктивна;
- жінки отримують 2/3 заробітної платні чоловіків. Праця чоловіків цінується вище праці жінок: за одну відпрацьовану годину чоловік отримує 2,53 грн., а жінка – 1,92 грн.;
- супутником жіночої нерівності є злидні та бідність. Багатодітна сім'я в Україні ототожнюється з бідністю і навіть злиденністю. Жінки стають предметом товару і жертвами торгівлі людьми. За рахунок українських наймичок вирішує сьогодні свої соціальні проблеми ледь не пів-Європи;
- кожна третя дитина виховується самотньою матір'ю;
- зростання проституції;
- у результаті пенсійної реформи жінка через 20-40 років отримуватиме пенсію, що дорівнюватиме лише 40-50% від чоловічої.

Все це та інші явища такого ж порядку – результат дисгармонії, дисбалансу, невпорядкованості відносин між чоловіком та жінкою в умовах кардинальних змін в системі економічної, політичної, ідеологічної, культурної трансформації українського суспільства.

Залучення жінки як рівного суб'єкта до процесу прийняття рішень, до вироблення загальнодержавних, загальнонаціональних стратегій суспільного розвитку задля виведення жіночого соціуму за межі приватного життя та

входження в публічний процес обох статей як рівних у можливостях, є історично зумовленою тенденцією.

Але, слід констатувати наступне: попри те, що жінки отримали де-юре рівний з чоловіком статус, вони де-факто продовжують піддаватися дискримінації внаслідок глибоко укорінених в нашому суспільстві, і зокрема, в середовищі української влади гендерних стереотипів.

Аналіз передвиборних програм партій і блоків, які увійшли до Верховної Ради за результатами позачергових парламентських виборів 2007 року, щодо декларування європейських стандартів свідчить про наголошення таких акцентів - європейській рівень добробуту (Партія регіонів), енергетична незалежність та інтегрування у Європейський ринок електроенергії (Блок Юлії Тимошенко), збільшення фінансування наукових досліджень до європейського рівня та європейські стандарти життя (Блок «Наша Україна - Народна самооборона»), забезпечення європейських стандартів контролю стану повітря та питної води (Блок Литвина). І лише одна політична сила з п'ятох (Блок Литвина) зробила чіткий акцент у своїй програмі на аспекті гендерної рівності і задекларувала подолання дискримінації жінок в усіх сферах життя. Проте саме ця сила має найнижчий відсоток жінок-парламентарів (5%, тобто 1 жінка серед 20 депутатів) серед усіх парламентських фракцій. І навпаки, не згадуючи європейські стандарти і гендерні пріоритети у своїй програмі, Комуністична партія традиційно має найвищий показник жінок-парламентарів (18,5%).

Фракційне представництво жінок у Верховній Раді України 2007 року:

Партія регіонів - 12 жінок із 175 депутатів (6,9%)

Блок Юлії Тимошенко — 12 жінок із 156 депутатів (7,7%)

Блок «Наша Україна - Народна самооборона» - 7 жінок із 72 депутатів (9,7%)

Комуністична партія України — 5 жінок із 27 депутатів (18,5%)

Блок Литвина — 1 жінка із 20 депутатів (5%)

У своїх передвиборних програмах політичні сили змагалися за перше місце із розміру грошової допомоги при народженні дитини, що демонструє їхнє сприйняття жінок, в першу чергу, як матерів, а не як політичних гравців. По суті, парламентські вибори 2007 року так само, як вибори 2006 року, відсунули гендерну проблематику за лінію політичної актуалізації. Було б вкрай наївно чекати створення потужного законодавчого жіночого лобі у щойно обраній Верховній Раді шостого скликання, де представництво жінок складає лише 8,2%, що трохи менше, ніж у парламенті попереднього скликання (8,7%).

Представництво жінок у Верховній Раді України різних скликань:

Верховна Рада УРСР - 36%

1990 рік-3%

1994 рік-5,7%

1998 рік-8,1%

2002 рік-5,1%

2006 рік-8,7%

2007 рік - 8,2%

Україна стабільно посідає передостаннє місце за участю жінок в парламентах серед пострадянських країн, останнє - Киргизстан (0%). За класифікацією міжпарламентської Асамблеї за участю жінок в парламентах світу станом на 31 серпня 2007 року, Україна, як і Таїланд, посідала 102 місце, на вершині цього списку - Руанда (48,8%) та Швеція (47,3%).

Доля участі жінок у парламентах світу:

1. Руанда (09.2003) - 48,8%

2. Швеція (09.2006) - 47,3%

15. Німеччина (09.2005) - 31,6%

20. Білорусь (10.2004) - 29,1%

45. Естонія (03. 2007) - 21,8%

45. Молдова (03.2005) - 21,8%

- 62. Таджикистан (02.2005) - 17,5%
- 98. Росія (12.2003) -9,8%
- 102. Україна (03.2006) - 8,7%
- 134. Киргизстан (02.2005) - 0%

Слід особливо зазначити, що не тільки політичні сили недооцінюють жінку як політика, а й суспільство загалом не підтримує ідеї жінки-лідера країни, попри високий авторитет лідерки БЮТ Юлії Тимошенко. Як показали нещодавні соціологічні дослідження, на сьогодні у жінок доволі малий шанс зайняти посаду Президента України.

Результати соціологічного дослідження «Соціально-політичні орієнтації та електоральні настрої населення України», проведеного Всеукраїнською соціологічною службою, свідчать, що однозначно хотіли б бачити жінку на посаді Президента України лише 17% опитаних. Скоріше за все хотіли б бачити у цій ролі жінку 19,3% респондентів. Скоріше так, ніж ні - 20,5%. Однозначно ні - 26% опитаних. 16,6% було важко відповісти на дане запитання. Опитування проводилось з 23 по 29 серпня 2007 року у 16 регіонах України. Було опитано 2477 респондентів. Похибка вибірки не перевищує 2%.

Опубліковано Е-МЕІУ8, 3 вересня 2007р.

Формальних обмежень щодо участі жінок або чоловіків у політичному житті в Україні не існує. Проте очевидні певні чинники, які зумовлюють переважне домінування чоловіків у політиці, політичних партіях і політичних структурах і відчуження жіноцтва від політики. А саме - суспільні стереотипи щодо прерогативи чоловіків на громадсько-політичне життя та другорядну роль жінок; потрійний тягар жінок (робочий, домогосподарський і репродуктивний) і, як наслідок, незначна участь жінок у громадсько-політичному житті; обмежений доступ жінок до економічних ресурсів, які є неодмінною умовою для участі в політичному житті. Серед чинників слід згадати ще і створення негативного іміджу жінки-політика (недолугість, істеричність тощо) або розмитого усередненого профілю жінки-політика, яка не є актором української політики, а також неприйняття суспільством ідей фемінізму.

Навіщо жінки в політиці? Тому, що інтереси жінок в політиці можуть реалізувати саме жінки. Якщо проглянути програми, виступи, статті, звіти тощо українських народних депутаток, то, крім деякої демагогії навколо питань родини, материнства і дитинства, знайти щось реальне важко. Це в країні, де жінки отримують більш, ніж на третину меншу заробітну плату, де більшість безробітних - саме вони, де піти у відпустку з догляду за дитиною - це фактично звільнитися, де прорватися на вищі щаблі можуть тільки одиниці із гіперболізованими чоловічими рисами характеру...

Згідно «Плану дій Україна - ЄС», Україна має «докладати зусиль для забезпечення рівності чоловіків і жінок у суспільному та економічному житті». Українська політика зараз - гіперманіпулятивна сфера, жіноча свідомість відображає це на інтуїтивному рівні. Не відчуваючи в політиці суті, успішні, чи фемінізовані, чи емансиповані, чи як ще їх назвати, жінки реалізують себе в інших професійних сферах, орієнтуючись на кар'єрне зростання, розвиток бізнесу тощо. Шанс для жінок в українській політиці буде тільки тоді, коли вони зможуть в ній щось сказати. Але не як окремі харизматичні особистості і не як інертна маса, але як дієва і значна частка українського політикуму.

Щодо «Плану дій Україна - ЄС», то формально заплановані заходи ми виконуємо, відповідні відомства про це звітують. Але оцінюватимуть не так ті звіти, як реальний стан речей, який демократичним стандартам і практиці не відповідає. То й що ми з цими звітами робитимемо?

*Олекся Басараб, Група стратегічних та безпекових студій:
Рівність прав — асиметричність досягнень, 2007.*

В 2006-2007 роках жодної жінки не було серед членів уряду. На сьогоднішній день в уряді України дві жінки: Тимошенко Ю. В. – прем'єр-міністр України та Денисенко Л.Л. - міністр праці та соціальної політики.

Серед голів обласних державних адміністрацій лише 3 жінки (що, разом з тим, є великим прогресом, адже це перші призначення такого рівня за 15 років

незалежності України). Серед голів обласних рад також 3 жінки в тому числі і в нашій області.

Жінки в представницьких органах влади Чернігівської області (2007р.)

Обласна рада	16	17%
Районні ради	277	22%
Сільські ради	4323	57%
Селищні ради	330	51%
Ради міст районного значення	132	36%
Ради міст обласного значення	48	33%
Районні ради у м. Чернігові	20	24%

У 2006 році обрано головами районних рад лише 3 жінки – 14%. (Куликівський, Носівський, Прилуцький райони).

Із обраних селищних голів також лише 3 жінки (10%). Із усіх обраних по області сільських голів - 65% чоловіки і 35% жінки.

Позитивами державної гендерної політики можна вважати призначення спеціально уповноваженого органу із забезпечення рівності, яким є Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, розробку та прийняття стратегічних державних документів з регулювання забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, формування державного механізму на національному та регіональному рівнях. Активно розвиваються громадські ініціативи, підготовлені фахівці з числа державних службовців, успішно впроваджено практики державних і регіональних програм, сформована громадська думка сенситивна до гендерної проблематики.

Гендерне виховання лежить в основі формування гендерної культури особистості, яка є важливим чинником у творенні гендерного середовища та гендерного клімату співжиття в системі організації й управління на різних рівнях. Гендерна культура самовираження й самоутвердження жінки й чоловіка є важливим підґрунтям у формуванні й реалізації гендерної політики, яка є важливим складником у системі всіх політичних перетворень у країні, регіоні й світовому співтоваристві.

Тема 5. Гендерний аспект державної служби в Україні

Основні напрямки гендерної політики у сфері державної служби . Кадрове гендерне забезпечення державної служби в Україні. Особливості адміністративної реформи в гендерному аспекті. Соціологічне дослідження гендерної чутливості державних службовців. Інституційні механізми впровадження ідеї гендерної рівності в галузі державної служби.

Структура та гендерні особливості функцій системи управління. Гендерний підхід в організації роботи державної служби.

Державна служба є ключовим елементом системи державного управління, від ефективності функціонування якого залежить ступінь задоволення законних інтересів громадян, успішність діяльності Уряду.

Конституція України передбачає рівні права чоловіків і жінок та відсутність привілеїв чи обмежень за ознакою статі. Крім того існує Закон України (від 8 вересня 2005 року) про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Зокрема Розділ I (статті 1-13); Розділ II (статті 8-14); Розділ III (статті 15,16); Розділ IV (статті 17-20); Розділ V (стаття 21); Розділ VI (статті 22-24) та Розділ VII, спрямовані на досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав і

можливостей жінок та чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права надані їм Конституцією і Законами України. Зокрема, Розділ III (Забезпечення рівних прав жінок і чоловіків у громадсько-політичній сфері), в якому стаття 15 безпосередньо говорить про забезпечення рівних прав жінок та чоловіків у виборчому процесі, та стаття 16, в якій йдеться про забезпечення рівних прав жінок і чоловіків у сфері державної служби та в органах місцевого самоврядування. Проте, незважаючи на це, реальна ситуація свідчить про низький рівень розв'язання проблеми.

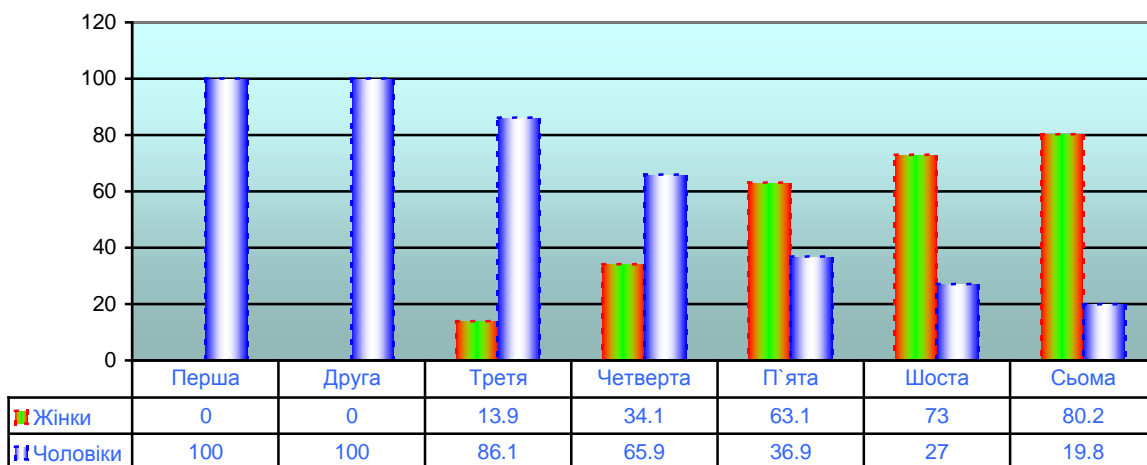
Незначна частка жінок на керівних посадах абсолютно не відзеркалює співвідношення жінок і чоловіків у загальній чисельності населення та на ринку праці. І причина цього, наймовірніше, полягає в стереотипах номенклатурних підходів до кадрової політики, які сформувалися за попередні десятиліття і досі збереглися.

Серед поодиноких позитивних тенденцій з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві слід зазначити збільшення майже у два рази кількості жінок серед державних службовців 1-ої (найвищої) категорії - на сьогодні частка жінок дорівнює 14,6%, а в 2005 році не перевищувала 7,8%. Частка жінок серед державних службовців в 6-ій (нижчій) категорії трохи знизилася - з 68,5% у 2006 році до 62,3% у 2007 році.

Для впровадження гендерних підходів у діяльність органів державної виконавчої влади й органів місцевого самоврядування органами державної статистики проведено статистичне спостереження складу працівників державної служби та посадових осіб місцевого самоврядування.

Однією з особливостей функціонування державної служби в області є переважаюча зайнятість нею жінок, котра постійно зростає. Аналіз структури державних службовців за статтю свідчить, що майже три чверті з них – жінки (6,3 тис. осіб). Водночас чоловіки, як правило, займають більш високі посадові категорії. Серед керівників першої та другої категорії жінок немає зовсім, у третій категорії вони становлять лише 13,9%, зате в сьомій – 80,2%. Співвідношення чоловіків і жінок серед керівників 39% і 61%, серед спеціалістів – 20,7% і 79,3%.

Розподіл жінок та чоловіків за категоріями посад (відсотків)

Станом на 31 грудня 2006р. в органах місцевого самоврядування працювало 3 тис. осіб, з яких 1,5 тис. (51,2%) займали посади керівників, 1,4 тис. осіб (48,8 %) – спеціалістів .

Звертає на себе увагу той факт, що в області значних обсягів набула практика призначення жінок на посади спеціалістів. Серед посадових осіб місцевого самоврядування кількість жінок (2,2 тис., або 74,2%) у 2,9 рази перевищувала кількість чоловіків. Серед керівників було 62,7% чоловіків і 37,3% жінок. Серед спеціалістів частка чоловіків складала лише 13,9%, решта (86,1%) – жінки.

Кількість державних службовців за статтю та категоріями посад

(на 31 грудня 2006р.)

Облікова кількість штатних працівників	Усього	У тому числі			
		чоловіки		жінки	
		осіб	у %	осіб	у %
	8492	2209	26,0	6283	74,0
у тому числі:					
Керівники	2461	959	39,0	1502	61,0
з них мають категорії посад:					
першу	1	1	100,0	–	–
другу	1	1	100,0	–	–
третю	36	31	86,1	5	13,9
четверту	166	109	65,7	57	34,3
п'яту	615	263	42,8	352	57,2
шосту	1642	554	33,7	1088	66,3
Спеціалісти	6031	1250	20,7	4781	79,3
з них мають категорії посад:					
другу	–	–	–	–	–
третю	–	–	–	–	–
четверту	4	3	75,0	1	25,0
п'яту	314	80	25,5	234	74,5
шосту	2038	441	21,6	1597	78,4
сьому	3675	726	19,8	2949	80,2

Кількість посадових осіб органів місцевого самоврядування за статтю по категоріях

(на 31 грудня 2006р.)

Облікова кількість штатних працівників	Усього	У тому числі			
		чоловіки		жінки	
		осіб	у %	осіб	у %
	2999	775	25,8	2224	74,2
у тому числі:					
Керівники	1535	572	37,3	963	62,7
з них мають категорії посад:					
першу	1	–	–	1	100,0
другу	3	3	100,0	–	–
третю	36	32	88,9	4	11,1
четверту	574	364	63,4	210	36,6
п'яту	794	138	17,4	656	82,6
шосту	127	35	27,6	92	72,4
Спеціалісти	1464	203	13,9	1261	86,1
з них мають категорії посад:					
другу	0	0	0	0	0
третю	0	0	0	0	0
четверту	0	0	0	0	0
п'яту	24	13	54,2	11	45,8
шосту	364	67	18,4	297	81,6
сьому	1076	123	11,4	953	88,6

Показники представленості жінок серед керівників усіх рівнів влади свідчать про відсутність рівноваги між жінками і чоловіками у політичній сфері, яка є в основному одностатевою, пропонує виключно чоловічі цінності і стандарти для всього суспільства. Воля чоловіків, фактично, стає панівною в усіх сферах державного і громадсько-політичного життя.

Держслужбовці не готові самі поліпшити ситуацію щодо гендерної рівності, зокрема більшість жінок (70%) вважає, що краще, коли їх керівником буде чоловік. Основними перепонами кар'єрного зростання жінки є:

- традиційні стереотипи суспільства щодо соціальної ролі жінки як матері, виховательки дітей та домогосподарки;
- подвійна зайнятість жінки – поєднання сімейних обов'язків і професійних функцій;
- ненормований робочий день керівника.

Загальна ж тенденція така, що в цілому по Україні гендерна рівність існує лише серед керівників найнижчого рівня. Проте глибший аналіз засвідчує, що причина цього полягає в низькому рівні заробітної плати і не зовсім комфортних умовах праці саме на найнижчому рівні держслужби. Звичайно, висунення найталановитіших і найосвіченіших жінок на керівні посади у сфері державної служби в органах місцевого самоврядування не є самоціллю. Жіноцтво може визначити гідних, компетентних, професійних, порядних керівників і зробити все можливе для поліпшення існуючої в країні ситуації, підвищення рівня життя українських громадян. Тому залучення жінок до управлінської діяльності не лише бажано, а й принесе суспільству позитивний результат, підвищить її ефективність, забезпечить процвітання держави.

Створення в багатьох країнах світу різноманітних структур з рівності статей з гендерними повноваженнями засвідчує перебудову системи управління в світовому просторі в напрямі впровадження гендерного компонента в усі управлінські сфери. Він дедалі більше стає складником діяльності урядів. І про це свідчить не лише організаційний механізм гендерної діяльності, а й розширення його компетенції з рівних прав і можливостей.

Тема 6. Жінка в сфері праці: гендерний підхід

Гендерна асиметрія в оплаті праці. Специфіка жіночої зайнятості та репродуктивна діяльність. Зумовленість гендерної чутливості державного бюджету. Жінки в сільському господарстві. Гендерні гарантії в сфері праці. Трудова міграція жінок і чоловіків.

Обраний Україною курс на створення ринкової економіки потребує урахування гендерних особливостей суспільства. Соціально-економічні трансформації мали різні наслідки для кожної із статей.

Систематичне неврахування гендерного підходу в ринкових трансформаціях економіки призвело до негативних тенденцій. Вони проявилися у нерівному соціальному статусі та нерівному розподілі власності серед представників різних гендерних груп у процесі приватизації; гендерно нерівному доступі до економічних ресурсів, гендерних диспропорціях на ринку праці тощо. Як наслідок, жінки, як суспільна група, були витіснені з ринку капіталу. Суттєво зменшився доступ жінок до кредитних ресурсів, існують значні розриви у доходах жінок і чоловіків. В економічній сфері вся велика власність перебуває в руках чоловіків, які контролюють 90 - 95 відсотків економічних ресурсів. Жінки становлять 38 відсотків усіх підприємців, які займаються індивідуальною діяльністю. Вони очолюють 26 відсотків малих підприємств, 15 відсотків - середніх, 12 відсотків - великих. У промисловому бізнесі жінки обіймають 2 відсотки керівних посад.

Жіноча заробітна плата є меншою від чоловічої на третину. У соціальній сфері в найближчі 20 - 30 років передбачається постійне зниження пенсій жінок порівняно з пенсіями чоловіків. Наявний глибокий ґендерний розрив у системі міграції: переважну більшість емігрантів становлять жінки. Ескалація такого процесу призведе до багатьох непередбачуваних ситуацій економічного, соціального та культурного характеру.

ґендерна асиметрія в оплаті праці. В Україні склався усталений ґендерний розподіл сфер економічної діяльності. Характерною рисою українського ринку праці є професійна сегрегація за статтю, тобто наявні традиційно «жіночі» й „чоловічі” види економічної діяльності. Так, в сферах охорони здоров'я та соціальної допомоги, державному управлінні, фінансовій діяльності, освіті, у оптовій та роздрібній торгівлі побутовими товарами, готельному й ресторанному бізнесі понад 70% працюючих становлять жінки. Саме в цих видах економічної діяльності протягом 2003-2004 років спостерігався найвищий попит на жіночу працю. Традиційно "чоловічими" є сфери машинобудування, добувної промисловості, транспорту, будівництва та військової промисловості.

Так, за умов чисельного домінування в складі зайнятих у високооплачуваних сферах діяльності, наприклад, в фінансовій та кредитній сфері, переважно жінки обіймають посади нижчих рівнів з низькими рівнями оплати праці, що є наслідком дії не лише економічних, а й позаекономічних чинників.

Різний рівень у доходах жінок та чоловіків частково пояснюється наявними пріоритетами, згідно яких для робіт на шкідливих та небезпечних підприємствах, куди залучаються передусім чоловіки. Тобто офіційно фіксоване погіршення умов праці відбувалося в основному по "чоловічому" сектору зайнятості, що супроводжувалося значним зростанням рівня середньої заробітної плати. Разом з тим, трудове законодавство, яке забороняє використання праці жінок на важких та шкідливих роботах, не враховує впливу таких робіт на життєдіяльність чоловіків. Це проковує удвічі вищий рівень чоловічої смертності в працездатному віці та набагато коротшою тривалістю життя.

Специфіка жіночої зайнятості та репродуктивна діяльність. Центральною проблемою, що визначає уповільнення темпів економічного та соціального розвитку країни, є проблема поєднання інтересів виробництва та відтворення трудових ресурсів. В умовах збіднення населення ці витрати перекладаються на неформальний сектор економіки, у сферу домашньої, переважно жіночої праці, оскільки зменшення сукупного доходу сімей компенсується виростанням обсягів жіночої неоплачуваної обслуговуючої праці. Другою стороною цієї проблеми є те, що неоплачувана жіноча праця не обраховується та не включається в систему національної звітності, спричиняючи подальші прорахунки у макроекономічному плануванні розвитку країни. Специфіка жіночої зайнятості значною мірою визначається репродуктивною діяльністю. Чим повніше враховується цей фактор і створюються умови для поєднання професійної діяльності і діяльності з відтворення населення, тим вищим є рівень соціально-економічного розвитку тієї чи іншої країни. В цьому відношенні прийнята практика окремих пільг та трудових гарантій, що часто дає зворотний ефект, не стільки захищаючи жінку, скільки закріплюючи за нею традиційні ролі матері й домогосподарки, обмежуючи її реальний доступ до високооплачуваних професій. Для відновлення професійно-кваліфікаційного рівня жінок після тривалої перерви, викликаній народженням та вихованням дітей, необхідно створювати спеціальні умови (адаптаційні курси, курси підвищення кваліфікації і професійної перепідготовки). Працюючі жінки в середньому мають вищий, ніж у чоловіків, освітній рівень, але їх можливості підвищувати свою професійну кваліфікацію впродовж трудової діяльності більш обмежені.

Зумовленість ґендерної чутливості державного бюджету. Виконуючи основні економічні функції, а саме - розподіл ресурсів, доходу та достатку,

стабілізації економіки, бюджет має спрямовуватись на забезпечення гендерної справедливості. Як найважливіший економічний інструмент уряду України, він є гендерно нечутливим. Відсутня практика складання такого бюджету. Потрібен детальний аналіз впливу в розрізі кожної статі, що дозволить усунути структурні диспропорції у бюджеті.

Розподіл ресурсів. Призначення гендерного бюджету — справедливий розподіл ресурсів. Гендерно-чутливий бюджет розкриває наслідки розподілу видатків бюджету. Функція розподілу доходу та достатку включає гендерний компонент встановлення бюджетної політики, за допомогою якого уряд приймає рішення про «справедливий» розподіл доходу між різними гендерними групами. Вивчення нерівності, що виникає як між різними домогосподарствами, так і між жінками та чоловіками, як гендерними групами суспільства зумовлюється необхідністю державної регуляції нерівності у прибутках та розподілі багатства, створеної ринковою економікою.

Основну масу населення, що перебуває за межею малозабезпеченості, становлять жінки, і, відповідно, їхні діти. Це є сукупним результатом дії низки чинників, основним з яких є жіноча неоплачувана обслуговуюча праця, що зменшує їх сукупний прибуток за оплачувану працю. За недостатнього розміру допомоги, яку держава виплачує матерям (особливо - одначкам), або її невивплати, ризик опинитися поза межею бідності для жінок різко збільшується (особливо у випадках, коли через догляд за дітьми чи іншими членами сім'ї вони не працюють).

В Україні, де більшість населення становлять жінки, цілком володарюють чоловіки. І це показово простежується на прикладі парламенту, уряду, керівництва підприємств тощо.

Роботодавці зовсім не схильні брати на роботу співробітниць, які беруть відпустку з догляду за дитиною, чергові відпустки влітку. Жінка з дитиною - невивідний, а отже, неконкурентноспроможний працівник.

Не секрет, що випускницям вищого навчального закладу під час прийому на роботу відверто говорять, щоб вона не планувала дітей. Багато молодих жінок після захисту диплому практично одразу ж потрапляють на біржу праці. У рекламних оголошеннях відверто вказується, що потрібні тільки чоловіки. Гендерна невідповідність серед безробітних проявляється у можливостях працевлаштування. 18,1% жінок не були працевлаштовані після закінчення навчальних закладів, тоді як серед чоловіків аналогічний показник становив лише 12,6%.

У дуже складному становищі опинилися безробітні жінки з вищою освітою, яким уже більше 40 років.

Тут виникає певною мірою замкнуте коло. З одного боку, становище жінок не покращується, тому що вони відсторонені від участі в управлінні, а з другого боку, громадська думка не сприймає жінку як керівника. Її бачать в одній із чотирьох звичних іпостасях: 1) домашня господиня; 2) секретар-референт; 3) суперкваліфікований працівник, але другого сорту; 4) безробітна. Певна річ, не всі наші співвітчизниці погоджуються бути на таких ролях. Загальна світова тенденція до посилення ролі жінки в економічному та громадському житті починає проявлятися і у нас. Особливо в приватному бізнесі.

Статистика свідчить, що кількість жінок-підприємниць у всьому світі зростає. У США, наприклад, їх більше ніж 300 тис. Кожною четвертою фірмою володіє жінка. У Бельгії кожним третім підприємством малого бізнесу управляє жінка, а в сфері послуг доля «жіночих» фірм сягає майже 47 %. У Фінляндії частка жінок серед керівників становить 30 %, у Швеції - 25%, у Канаді - близько 30%.

У нас більшість приватних підприємств почали своє існування в період з 1992 по 1996 рік. Частка середніх та великих підприємств, що контролюються жінками, і які почали своє існування після 1997 року менша у порівнянні з підприємствами, які контролюють чоловіки (середнє підприємство - 10,9% та 13,

5% відповідно; велике підприємство - 13,5% та 16,6% відповідно). З іншого боку показовим є й те, що значна частина малих підприємств, що контролюються жінками (29,8%), почала своє існування нещодавно, тоді як відсоток підприємств, що нещодавно з'явилися серед малих підприємств, контрольованих чоловіками, значно менший (22,7%). Це дозволяє припустити, що жіночий малий бізнес розвивається інтенсивнішими темпами, ніж чоловічий, та оптимістично прогнозувати подальший розвиток жіночого малого підприємництва.

Важливим питанням, пов'язаним із заснуванням жінками власного бізнесу є питання мотивації. Фактори, які сприяють жіночому підприємництву, можна загалом охарактеризувати як елементи «примусу» або «потягу». В Україні стимулом для жінок у створенні власного бізнесу радше виступають елементи «примусу», аніж «потягу». Безробіття, нестача робочих місць та незадовільні умови праці «примують» жінок починати свій бізнес. Разом з тим, бажання стати самій собі господинею, потреба самореалізації, фінансові переваги та бажання досягти балансу між сімейними та робочими обов'язками «притягують» жінок до підприємницької діяльності. Мотивація жінок щодо підприємництва також пов'язана з наданням можливостей для дітей, бути матеріально захищеними, набути освіту та стати більш незалежними.

Багато дослідників відзначають, що жінки виявилися більш підготовленими до переходу до ринкових відносин, ніж чоловіки. Не маючи змоги реалізувати свій потенціал у традиційних сферах діяльності, вони намагаються знайти себе в бізнесі. Це легко зрозуміти. Починаючи свою справу, жінка відправляється у «вільне плавання». *Усе залежить від неї самої, від її енергії, ініціативи, та впертості.* Вона може почати своє сходження наверх з самого низу, будучи навіть безробітною. Так, до речі, буває часто.

Але, незважаючи на те, що за роки перебудови ставлення суспільства до розвитку підприємництва змінюється, більше приділяється уваги приватному підприємництву, власний бізнес вести дуже складно, особливо жінці. Адже таке поняття, як «жіноче підприємство», суспільством сприймається як «стародавня» професія жінок легкої поведінки.

В Україні навіть керівники високого рівня, які відповідають за розвиток підприємництва, вважають, що не існує жіночого і чоловічого бізнесу. Якщо жінка стала підприємницею, то повинна працювати за загальними ринковими правилами і не вимагати особливих пільг тільки тому, що вона особа жіночої статі. Тим часом, у багатьох країнах існує система державної підтримки жіночого підприємництва та пільгового кредитування бізнесу, де зайняті жінки.

Успішні жінки-підприємниці зазвичай *ділові, заповзяті* і, головне, *винахідливі*.

Якими ж життєвими цінностями керуються початківці підприємці, коли вибирають сферу прикладання своїх зусиль?

Давайте розглянемо табл. 1.

Таблиця 1. Цінності-цілі підприємців - чоловіків і жінок

Чоловіки-підприємці	Жінки-підприємниці
Здоров'я	Здоров'я
Матеріальне забезпечення	Щасливе сімейне життя
Щасливе сімейне життя	Цікава робота
Громадське визнання	Наявність добрих друзів
Активне життя	Любов
Цікава робота	Матеріальне забезпечення
Життєва мудрість	Упевненість у собі
Пізнання	Активне життя
Розвиток	Пізнання

Якщо йдеться про чоловіків, то на перше місце вони ставлять здоров'я, матеріальне забезпечення, щасливе сімейне й активне життя і громадське визнання. Для жінки найважливіше - здоров'я, щасливе сімейне життя, робота, наявність хороших друзів і любов. Як ви бачите, для чоловіків матеріальне забезпечення важливіше, ніж для жінок. Жінки менше занепокоєні громадським визнанням їх роботи.

Для чоловіків утвердження свого особистого «Я» в бізнесі дуже важливе. Жінок бізнес приваблює продовженням свого особистого «Я» та соціально повноцінними відносинами.

У яких же сферах бізнесу найчастіше випробовують себе жінки?

У табл. 2 показано, у яких сферах діяльності жінки реалізують свій підприємницький потенціал.

Найчастіше вони намагаються досягти успіху в сфері послуг, інформації, торгівлі і освіті. Тут вони почувають себе впевненіше. Жінок приваблює бізнес, тому що він пов'язаний з можливістю покращити якість свого життя, незважаючи на ризик, який завжди супроводжує бізнес.

Слід зазначити, що жінки ризикують лише тоді, коли впевнені, що успіх буде в найближчому майбутньому. Дослідження, проведені в різних країнах, довели, що фірми, очолювані жінками, значно рідше зазнають краху. Своєю стабільністю вони забор'язані прагматизму жінки, яка ніколи не піде на необґрунтований ризик.

Таблиця 2. Сфера реалізації жінками-підприємницями трудового потенціалу

Вид діяльності	Частка, %
Інформаційні послуги	21%
Побутові послуги, зокрема соціальна допомога сім'ї	18%
Освітні послуги	12 %
Допомога в соціальній адаптації	11%
Видавничі послуги, поліграфія	10%
Виробництво продуктів харчування	9%
Медицина	2,4 %
Виробництво швейних виробів і взуття	5%
Консалтингові послуги	3%
Відпочинок, туризм, оздоровчі послуги	3%
Виробництво	3%
Виробництво товарів народних промислів	3%

Таблиця 3. Цінності-засоби підприємців - чоловіків і жінок

Чоловіки-підприємці	Жінки-підприємниці
Тверда воля	Освіта
Раціоналізм	Чесність
Ефективність у справах	Відповідальність
Сміливість	Вихованість
Освіта	Раціоналізм
Акуратність	Тверда воля
Вихованість	Ефективність у справах
Відповідальність	Самоконтроль
Виконавська дисципліна	Життєрадісність
Самоконтроль	Широчінь поглядів

У чоловіків - це тверда воля, раціоналізм, ефективність у справах; у жінок - освіта, чесність, відповідальність.

Жінки в сільському господарстві. Незважаючи на те, що на початку нового тисячоліття в Україні була розпочата реформа в аграрному секторі, останній перебуває в перманентній кризі. Структура українського сільського господарства виглядає наступним чином: 58% господарств, що утримуються однією особою; 22% - фермерських господарств; 6% - колективних господарств; 3% - підприємства з різною формою власності. Жінки складають 42,9% працівників сільського господарства. Треба звернути увагу на той факт, що після приєднання України до СОТ дешеві імпортовані продукти будуть конкурувати із продуктами, які виробляються жінками-фермерами. Враховуючи те, що сільське господарство в Україні є недостатньо механізованим, і жінки мають лімітований доступ до кредитів, продукція, вироблена жінками-фермерами, зіткнеться з нерівною конкуренцією. Процес приватизації та створення приватних ферм поставив жінок в умови, коли вони працюють як безоплатні сімейні працівниці без будь-яких соціальних пільг.

Гендерні гарантії в сфері праці відповідно Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" в розділі IV статті 18 "Забезпечення рівних можливостей під час укладання колективних договорів та угод" передбачають, що в колективних угодах (договорах) мають бути:

- покладання обов'язків уповноваженого з гендерних питань - радника керівника підприємства установи та організації, їх структурних підрозділів на одного з працівників на громадських засадах;
- комплектування кадрами і просування працівників по роботі з дотриманням принципу надання переваги особі тієї статі, щодо якої в них існує дисбаланс;
- усунення нерівності за її наявності в оплаті праці жінок і чоловіків як у різних галузях господарства, так і в одній галузі на базі загального соціального нормативу оплати праці в бюджетній та інших сферах, а також на основі професійної підготовки (перепідготовки) кадрів.

На рівні трудових колективів первинних профспілкових організацій для вирішення жіночих проблем на виробництві широко використовуються колективні договори. Особливу увагу приділяється створенню належних умов для працюючих жінок, контролю за дотриманням законодавства про працю в частині, що стосується праці жінок, охорони материнства і дитинства. Як показує практика, на багатьох підприємствах колективними договорами передбачено надання більшої кількості пільг для працюючих жінок, які мають дітей, ніж це визначено законодавством, а саме:

- жінкам, які працюють повний робочий день і мають дітей до 14 років, скорочується робочий день на одну годину із збереженням заробітної плати, їм надається право працювати за гнучким графіком робочого дня;
- жінкам, діти яких ідуть до першого класу, надається оплачувана відпустка на 1 день;
- жінкам, які звільняються з роботи в зв'язку з виходом на пенсію в залежності від роботи в галузі, наявності урядових нагород, почесного звання, виплачується вихідна допомога від одного до п'яти посадових окладів;
- матеріальна допомога при народженні дитини;
- щомісячна матеріальна допомога жінкам, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку тощо.

Трудова міграція жінок і чоловіків.

За офіційною статистикою, приблизно 7 мільйонів українців перебувають на заробітках за кордоном, серед яких 80% - жінки, причому офіційний дозвіл на

роботу має не більш ніж 500 тисяч заробітчан. Втративши надію працювати вдома, вони погоджуються на будь-які пропозиції на чужині. Близько двох мільйонів українських мігрантів постійно мешкають за кордоном і повертаються до батьківщини не частіше 1 разу на 3-5 років, проте основна частка заробітчан зайнята у сезонних роботах на термін від 4 до 10 місяців. Трудова міграція з України має два вектори - Росія (Москва, Підмосков'я, Санкт-Петербург і нафтовидобувні райони Тюмені) й країни ЄС, де найбільша доля нелегальних мігрантів працює у Португалії, Італії, Іспанії, Греції, Ірландії, Німеччині, Польщі, Чехії тощо. Середній заробіток українського трудового мігранта ставить 800 дол. США (від 500 дол. щомісяця на сільгоспроботах у Польщі до 1,5 тисяч дол. на будівельних роботах у Португалії).

За показниками щодо грошових переказів трудових мігрантів Україна посідає шосте місце у світі. Згідно доповіді за 2006 рік Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку ООН, українські заробітчани переказали на батьківщину 8,4 млрд. дол. США, що дорівнює 8% ВВП України. Для порівняння, ця сума у два рази перевищує прямі інвестиції з закордону в українську економіку у 2006 році (4,8 млрд. дол. США). За об'ємами грошових переказів перше місце посіла Індія (24,5 млрд. дол.), друге - Мексика (24,2 млрд. дол.), третє - Китай (21 млрд. дол.), четверте - Філіппіни (14,6 млрд. дол.), п'яте - Росія (13,7 млрд. дол., що дорівнює 1,4% ВВП країни). У Молдові перекази заробітчан складають 31,4% національної економіки, хоча сама по собі сума невелика - трохи більше одного мільярда доларів.

За даними Національного банку України, об'єм міграційного капіталу, який надійшов через банківську систему у 2006 році, становить близько 3 млрд. дол., і ще 3 млрд. дол. надійшло через спеціалізовані системи грошових переказів. Проте, за оцінкою деяких експертів реальний об'єм переказаних грошей значно більше - близько 21 млрд. дол., що дорівнює чверті ВВП України, що значно більше сукупного об'єму іноземних інвестицій в країну. Ця оцінка ґрунтується на тому, що абсолютна більшість коштів (за деякими оцінками -54%) надіслана трудовими мігрантами через неофіційні канали - кур'єрів, знайомих та близьких. Значні розбіжності щодо оцінок об'єму надходження міграційного капіталу зумовлені відсутністю державної політики в цій сфері, непрозорістю схем переказу грошей, а також обмеженням валютного законодавства України, яке забороняє громадянам України відкривати рахунки за кордоном.

Здавалося б, за міграційний капітал розміром у чверть ВВП держава має якщо не шанувати, то хоча б захищати своїх заробітчан, але багато з них за кордоном щоденно потерпають від соціальної незахищеності, марних пошуків постійної роботи або низькокваліфікованої виснажливої погодинної роботи, відірваності від родини і суму за домівкою, незнання мови тощо. Хтось шукає дві, а то й три роботи, хтось спивається; жінки вимушені йти в сферу інтимних послуг, поступово включаючись у ланцюжок розповсюдження СНІДУ на європейському просторі.

Сьогодні багато українських жінок отримують пропозиції працювати за кордоном. На жаль, не завжди такі пропозиції закінчуються на їх користь. Чимало шахраїв від нібито закордонних роботодавців отримали гроші за «працевлаштування» й зникли. Відомо, що українські жінки чи не найчастіше стають жертвами сексуального рабства та насилля у Європі. Контрабанда і торгівля жінками - це проблема всіх країн. Україна стала країною-постачальницею «живого товару» до країн колишньої Югославії, Угорщини, Чехії, Італії, Кіпру, Греції, Туреччини, Ізраїлю, США, Арабських Еміратів тощо.

Тема 7.

Гендерна освіта: досвід, проблеми, шляхи впровадження

Обґрунтування необхідності впровадження гендерних курсів в систему дошкільної, шкільної, середньої – спеціальної, вищої освіти.

Гендерна просвіта вчителів, вихователів, керівників освіти та закладів освіти, педагогічних працівників всіх вікових категорій з метою зруйнування традиційних гендерних стереотипів та попередження можливих гендерно - рольових конфліктів, порушення прав людини.

Введення курсів гендерної освіти для учнів, вчителів, батьків. Формування елементів культури та партнерського спілкування між чоловіками і жінками, а через них – виховання в учнівській молоді гендерної рівності як складової частини суспільних відносин.

Досвід впровадження гендерної освіти у середніх і вищих навчальних закладах області.

Впровадження гендерного підходу в педагогічну освіту слід розуміти як розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної дитини, вивільнення мислення педагогів від статево-рольових стереотипів. Справжня рівність не передбачає нівелювання статі, але враховує в освітньому процесі специфіку життєвих інтересів та психологічних відмінностей дівчат і хлопців, а також далеку від ідеальної гендерну ситуацію в українському суспільстві.

Саме гендерна освіта стає визначальним фактором самоствердження особистості жінки і чоловіка та досягнення гендерної рівності.

Гендерна освіта – впровадження гендерної проблематики на всіх рівнях освіти, викладання гендерних курсів у всіх рівнях навчальних закладів. Система освіти з урахуванням гендерних аспектів з метою забезпечення рівних можливостей для обрання освіти і професійної підготовки жінками й чоловіками. Розробка програм у сфері професійної орієнтації і професійної підготовки.

Але таке трактування поняття “Гендерна освіта” дає тільки загальне уявлення про предмет розмови, а ми вже знаходимося на значно вищому і теоретичному і практичному рівні розуміння гендерних питань.

Традиційно “гендер” ми розглядаємо як поняття, що увійшло у вжиток з соціології, трактує соціальну стать людини на відміну від біологічної. Це – один із базових вимірів соціальної структури суспільства, соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, до ресурсів, в сімейних ролях та репродуктивній поведінці.

В багатьох суспільствах жінок і чоловіків не тільки сприймають, але й оцінюють по-різному, обґрунтовуючи це гендерними особливостями і різницею у їх здібностях, відмінностями у розподілі влади між ними.

Такий підхід змінює принципово поняття гендерної освіти. Якщо ми раніше займалися тільки просвітництвом, то зараз ми намагаємося навчитися переосмислювати свої ролі у суспільстві, змінювати стереотипи, давати всьому соціально-психологічну оцінку.

Особливо важливим у зв'язку з цим є створення стабільної системи отримання знань з питань гендеру, системи, яка б включала в себе, як освіту, так і просвіту, надаючи можливість доступу до таких знань людині протягом всієї її кар'єри і життя.

Процес становлення гендерної освіти в Україні складний і довготривалий. До його необхідності призвели гендерні дослідження, які з початку 90-их років ХХ століття проводились вищими навчальними закладами України. Як результат – створення Всеукраїнського жіночого центру інформації і соціально-економічної адаптації (Київ, 1995 р.), Київського інституту гендерних досліджень (1999 р.), Центру гендерних студій при Інституті літератури НАН України), Харківського центру гендерних досліджень (1994), Одеського наукового центру жіночих досліджень (1994), Наукового центру гендерних досліджень при Миколаївському педагогічному університеті (2001) тощо.

Практично всі дослідницькі центри створювалися при вищих навчальних закладах, одним з основних видів їх діяльності стала розробка навчальних курсів з гендерної проблематики. Спочатку це були авторські курси. З 2000 року був розроблений базовий курс “Основи теорії гендеру”. Програма даного курсу була затверджена і рекомендована Міністерством вищої освіти і науки України у липні 2003 року.

В основу концепції формування курсу закладена ідея комплексного міждисциплінарного гендерного підходу і можливості трансформувати даний курс в залежності від рівня акредитації, спеціалізації, профільності навчального закладу. Таким чином, цей курс став доступний учням практично всіх навчальних закладів. Але, паралельно стала проблема дефіциту кадрів. Не кожний викладач готовий сьогодні до читання відповідного курсу. Так як у суспільстві є стійке упередження до гендерної проблематики як до надуманої, малозначущої і потенційно непотребуємої.

Досвід діяльності вищих навчальних закладів Чернігівської області свідчить, що знадобилося ще декілька років, щоб керівництво вищих навчальних закладів зрозуміло необхідність впровадження гендерних курсів у навчально-виховний процес.

Спочатку на окремих кафедрах вузів були затверджені спеціальні наукові теми: “Роль жінки в історії” (кафедра історії та археології України ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка), “Жіноче питання і проблеми української етнографії” (кафедра етнології та краєзнавчо-туристичної роботи ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка), “Жінка на ринку праці”, “Відтворення та зміна гендерних стереотипів в українському суспільстві” (кафедра менеджменту Чернігівського державного технологічного університету). Наступним кроком стало виконання студентами і написання курсових і дипломних робіт з відповідною тематикою: “Видатні жінки України і проблеми виховання історією”, “Жіночий рух України: етапи формування і становлення”, “Жінки в державній службі”...

Підтвердженням значущості проблеми гендерної освіти в процесі підготовки спеціалістів і магістрів стало запровадження спецкурсів і обов’язкових навчальних курсів у навчальний процес окремих факультетів і спеціальностей.

Але, досвід запровадження гендерної освіти у вищих навчальних закладах не може бути автоматично застосованим у даному випадку як система, тому що відсутня централізована підготовка і перепідготовка кадрів з відповідної проблематики. Та і самі студенти вузів не мали попередньої шкільної підготовки з гендерної проблематики, що свідчить про наявність ще однієї проблеми – ускладненого запровадження гендерних курсів в систему загальної середньої освіти.

Україна має свій унікальний досвід, пов’язаний з реалізацією проекту “Уповноважена освіта – рівні права і можливості для хлопчиків і дівчаток”, який почав діяти з 1997 року. Знову постає питання у необхідності підготовки фахівців.

Аналіз наявної ситуації свідчить, що під час шкільного навчання вчителі активно продовжують започатковану батьками традицію формування різного типу поведінки в хлопчиків та дівчаток, керуючись усталеними гендерними стереотипами.

З точки зору гендерних перспектив процес реформування та вдосконалення системи освіти в Україні має бути спрямований не тільки на забезпечення рівного з чоловіками доступу жінок до освіти, науки та новітніх технологій, але також на впровадження освіти з питань гендерної рівності. Гендерний принцип має бути введено у всі освітні програми для загальноосвітніх і вищих навчальних закладів. Також необхідне проведення навчання з питань гендерної рівності для різних категорій державних службовців.

Згідно зі стандартами ЄС, для утвердження гендерної рівності важливо залучати до навчальних програм як жінок, так і чоловіків. Особлива увага має приділятися просвіті чоловіків з метою усунення гендерних стереотипів щодо відпустки з догляду за дитиною. Рішення щодо того, хто з батьків буде у відпустці з догляду за дитиною, має прийматися з урахуванням інтересів родини і обох батьків. Практика показує, що ідея батьківської відпустки з догляду за дитиною є непопулярною і навіть сприймається чоловіками як принизлива. Також необхідні освітні заходи з питань протидії насильству щодо жінок і чоловіків.

Традиційно й історично вважається, що сфера освіти - це жіноча галузь, але від цього в процесі виховання спостерігаються гендерний дисбаланс, що потім проектується на майбутнє життя учня. Тому є доцільним докладення зусиль для встановлення гендерного балансу в системі освіти, а саме - залучення чоловіків-викладачів у загальноосвітні, спеціальні та вищі навчальні заклади.

Визнаючи внесок жінок у турботу про здоров'я родини і, зрештою, у здоров'я нації, доцільно вважати, що більша увага має приділятися підвищенню поінформованості обох батьків з метою захисту здоров'я їхніх дітей. У цьому зв'язку необхідно оцінити і переглянути всі навчальні програми і матеріали з погляду усунення негативних гендерних стереотипів.

Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року передбачає доволі широкий перелік заходів щодо гендерної освіти, просвіти та навчання.

**План заходів Державної програми з утвердження
гендерної рівності в українському суспільстві на
період до 2010 року включає:**

20. Забезпечення включення до навчальних програм вищих навчальних закладів, курсів підвищення кваліфікації і підготовки кадрів дисципліни з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. *МОН, Національна академія наук за участю громадських організацій. 2007-2008 роки.*

21. Здійснення підготовки та перепідготовки кадрів з метою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом проведення спеціальних курсів та занять. *МОН, Мінсім'ямолодьспорт, Національна академія наук. 2007-2010 роки.*

22. Розроблення для різних верств населення спеціальних просвітницьких програм з подолання гендерних стереотипів і формування гендерної культури. *Мінсім'ямолодьспорт, МОН, Національна академія наук за участю громадських організацій. 2007-2009 роки.*

23. Проведення навчання з питань гендерної рівності для різних категорій державних службовців. *Головдержслужба, Мінсім'ямолодьспорт за участю вітчизняних та міжнародних громадських організацій. 2007-2010 роки.*

24. Проведення конкурсу наукових робіт з гендерної проблематики серед учнів 10-11 класів, студентів і аспірантів та підсумкової конференції. *Мінсім'ямолодьспорт, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади за участю вітчизняних та міжнародних громадських організацій. 2007рік.*

На сьогодні з-поміж усіх освітніх заходів Державної програми з утвердження гендерної рівності виконано лише два: 10 вересня 2007 р. в загальноосвітніх навчальних закладах країни було проведено Урок гендерної грамотності, а у листопаді проведено конкурс наукових робіт з гендерної проблематики серед учнів 10-11 класів, студентів і аспірантів. Сьогодні в багатьох університетах та вищих навчальних закладах України вже викладають курси з гендерних проблем. Але, основна проблема у сфері гендерної просвіти в Україні - недостатня кількість кваліфікованих кадрів з питань гендерної рівності, експертів з економічних, соціальних і політичних аспектів гендерної рівності.

Тема 8.

Круглий стіл

“Впровадження Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” в діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, профспілок, громадських організацій та політичних партій”

План проведення

1. Впровадження політики гендерної рівності на регіональному рівні.
2. Законодавче забезпечення рівності жінок і чоловіків.
3. Роль політичних партій та громадських організацій у встановленні гендерної рівності в Україні.
4. Діяльність політичних партій та громадських організацій по сприянню реалізації прав жінок та захисту прав чоловіків.
5. Зміцнення позицій жінок в профспілках, надання їм більших можливостей впливати на процеси прийняття рішень
6. Гендерні стереотипи в сучасній українській родині.

Питання для обговорення:

1. В чому, на Ваш погляд, гальмування гендерних перетворень в українському суспільстві?
2. Як Ви бачите взаємодію органів місцевого самоврядування, державних установ, політичних партій, профспілок, громадських організацій, ЗМІ у вирішенні гендерних проблем?
3. Як Ви вважаєте, чи створені умови в місті, районі, трудовому колективі для активної участі жінок в управлінській діяльності?

ЩО ТАКЕ ГЕНДЕР (КОРОТКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ)

Андрогінія (андрогінна особистість) — поєднання в індивіді водночас жіночих (фемінних) і чоловічих (маскулінних) властивостей. А. о. вбирає в себе найкраще з обох статевих ролей. Концепція андрогінії запропонована на початку 70-х років ХХ ст. американським психологом Сандрою Бем. Психологічна А. виражає високі показники водночас за шкалами маскулінності та фемінності. Вона пов'язана з високою самоповагою, наполегливістю, ефективним виконанням батьківської ролі, мотивацією до досягнень, внутрішнім відчуттям благополуччя. А. о. має багатий набір статеворольової поведінки і гнучко використовує його залежно від обставин.

Андрогінність — це поєднання високого розвитку фемінності та маскулінності в одній людині (незалежно від статі).

Андроцентризм — культурна традиція, яка зводить людську суб'єктивність до єдиної чоловічої норми, що репрезентується як універсальна об'єктивність, вважаючи жіночу суб'єктивність відхиленням від норми, маргіналією. А. є не просто поглядом на світ із чоловічої точки зору, а прийняттям чоловічих нормативних уявлень і життєвих моделей за єдині універсальні соціальні норми і життєві моделі.

Термін А. активно використовують теоретики гендерного підходу і феміністки для критики соціального світу культури, де характеристики чоловічого і жіночого є дихотомічними, мають різну вагу та ієрархічно структуровані: світ культури,

природи реалізується від особи чоловічого суб'єкта, з точки зору чоловічої перспективи, а жіноче розуміється як «інше», «чуже» або взагалі ігнорується.

Асертивність — упевненість в обстоюванні своїх прав на засадах відвертого і безпосереднього діалогу з опонентами, які їх порушують, без ущемлення їх прав. А. як особистісна властивість і тактика поведінки несумісна з хитрощами, маніпулюванням іншими людьми заради досягнення власних цілей.

Біологічний (статевий) детермінізм — принцип розгляду явищ, за якого визначальними для характеристики людини є біологічні, природні фактори. Критикується фемінізмом за довільне трактування «природних факторів» як незмінних.

Бісексуальність — потяг індивіда до сексуальних контактів з представниками обох статей (гомо- і гетеросексуальна орієнтація).

Ґендер (англ. gender — рід) — стать як соціальна категорія на відміну від біологічної статі (sex). Це соціальний конструкт, який охоплює соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейні ролі й репродуктивну поведінку. Є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства. Стосується він не анатомо-фізіологічних властивостей, за якими різняться чоловіки і жінки, а соціально сформованих рис, притаманних «жіночості» та «мужності».

Ґендерна асиметрія — непропорційна представленість соціальних і культурних ролей обох статей (а також уявлень про них) у різних сферах життя. Джерелом Ґ. а. є прихована дискримінація і панівні в суспільній свідомості патріархальні установки.

Ґендерна демократія — система волевиявлення обох статей (жінок і чоловіків) у громадянському суспільстві як рівних у правах і можливостях, що законодавчо закріплена й реально забезпечена в політико-правових принципах, діях, розбудові суспільних і державних структур. Ґ. д. утверджує рівну суспільну цінність жінок і чоловіків (принцип ґендерного паритету), яка включає рівні права, обов'язки і відповідальність представників обох статей перед суспільством і однієї перед іншою.

Ґендерна дисфорія (порушення ґендерної ідентичності) — стан, за якого людина не може прийняти свій ґендерний статус чоловіка чи жінки і відчуває гостру незадоволеність. Може мати різні причини, зовнішні прояви і тривалість. Невідповідність фізичного вигляду хлопчика чи дівчинки ґендерним нормам називають ґендерною неконформністю; порушення ґендерних меж шляхом перевдягання — трансвестизмом. Найглибшою формою Ґ. д. є транссексуалізм — відкидання індивідом свого біологічного статусу, прагнення змінити його, в тому числі шляхом хірургічної операції, змінити паспортну стать тощо.

Ґендерна (статева) диференціація — процес, за якого біологічні відмінності між чоловіками і жінками наділені різним соціальним значенням і використовуються як засоби соціальної класифікації.

Ґендерна економіка — новий напрям економічних досліджень, який розкриває механізми ґендерної нерівності у формальному і неформальному секторах зайнятості; розглядає функціонування політичних, торговельних, фінансових інститутів з точки зору їх впливу на соціально-економічні статуси чоловіків і жінок; також розробляє індекси і показники економічного розвитку з урахуванням росту/переборювання ґендерної асиметрії.

Ґендерна ідентичність — ідентичність, яка характеризує людину з точки зору її належності до чоловічої чи жіночої статі, усвідомлене прийняття нею взірців мужності і жіночності в культурі. Ґ. і. є ширшим поняттям, ніж статоворольова ідентичність, оскільки включає в себе рольовий аспект і образ людини загалом. Ґ. і. не є синонімом поняття «сексуальна ідентичність».

Гендерна історія — спеціальна історична дисципліна, предметом вивчення якої є історична ретроспектива гендерних стосунків.

Гендерна культура — сукупність статево-рольових цінностей у суспільних відносинах і відповідних до них нормативів поведінки, потреб, інтересів і форм діяльності. Зумовлена суспільним устроєм, національними шлюбно-сімейними звичаями і традиціями, релігійними віруваннями.

Гендерна нерівність — соціальний устрій, за якого соціальні позиції чоловіків і жінок суттєво відрізняються.

Гендерна політика — утвердження партнерства статей у визначенні та втіленні політичних цілей, завдань і методів їх досягнення в діяльності політичних структур (держави, політичних партій, громадсько-політичних об'єднань).

Гендерна психологія (психологія статі, психологія статевої відмінності) — галузь психологічного знання, що вивчає характеристики гендерної ідентичності, які детермінують соціальну поведінку людей залежно від їх статі. Структуру Г. п. утворюють психологія статевої відмінності і гендерна соціалізація.

Перспективними у межах Г. п. є дослідження, спрямовані не на вияв відмінностей у психологічних характеристиках та особливостях поведінки чоловіків і жінок, а на пошук їх психологічної схожості; орієнтованість на вивчення продуктивних стратегій і тактик поведінки чоловіків і жінок в переборенні традиційних гендерних стереотипів, на аналіз особистісних передумов успішної самореалізації жінок у професійній сфері, чоловіків — у сімейній.

Гендерна рівність — справедливий розподіл можливостей для чоловіків і жінок у здобутті освіти, виконанні сімейних і соціальних ролей.

Гендерна система — інститути, поведінка і соціальна взаємодія, які приписуються індивідам відповідно до їх статевої належності. Шведська дослідниця І. Хірлман характеризує Г. с. як сукупність гендерних контрактів: у патріархальній ієрархії гендерних ролей для жінки базовим був контракт «домогосподарки», для чоловіка — контракт «годувальника».

Гендерна (статево-рольова) соціалізація — процес засвоєння людиною соціостатевої (гендерної) ролі, призначеної для неї суспільством з народження.

Гендерна статистика — статистика про становище чоловіків і жінок у таких сферах, як населення, сім'я, охорона здоров'я, освіта, комунікації, зайнятість людини, політика.

Гендерна стратифікація — ієрархічний розподіл у суспільстві економічних і соціальних ресурсів за статевою належністю.

Гендерний аналіз — процес оцінки різного впливу на чоловіків і жінок існуючих чи пропонованих програм, законодавства, державного політичного курсу в усіх сферах життя соціуму і держави. Г. а. передбачає також збір якісної інформації і розуміння гендерних тенденцій в економіці і суспільстві, використання цих знань для виявлення потенційних проблем і пошуку шляхів їх вирішення.

Гендерний індекс людського розвитку — встановлені ООН показники, що відображають становище в країні чоловіка і жінки за такими базовими напрямками людського розвитку, як можливість вести здоровий спосіб життя і довго жити, доступність якісної освіти, рівень матеріального добробуту.

Гендерний конфлікт — взаємодія чи психологічний стан, основою якого є протиріччя між сприйнятими гендерними цінностями, відносинами, ролями, що породжує зіткнення інтересів і цілей.

Гендерний підхід (гендерний вимір) — ознака політичної культури, властива активній представницькій демократії, яка полягає у врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Суттю Г. п. є усвідомлення того, що суспільні явища по-різному впливають на чоловіків і жінок, викликають неоднакові їх реакції.

Гендерний тренінг (тренінг гендерної ідентичності) — формування гендерної (статево-рольової) ідентичності і гендерних відносин методами групової психотерапії.

Гендерні дослідження — міждисциплінарна дослідницька практика, яка реалізує евристичні можливості гендерного підходу для аналізу соціальних трансформацій і систем домінування. Г. д. (соціологічні, психологічні, етнографічні та ін.) відображають відмінності в ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим.

Провідними напрямками Г. д. є вивчення гендерної соціалізації, патріархальних та егалітарних стосунків, гендерної атрибутики, гендерної ідентичності та сексуальності, а також питань і явищ, що відображають зміни позицій статей в сучасному суспільстві.

Основою Г. д. є не просто опис відмінностей у статусах, ролях та інших аспектах життя чоловіків і жінок, але аналіз влади і домінування, які утвердилися в суспільстві через гендерні ролі та відношення.

Гендерні знання — система усвідомленої індивідом інформації про соціальне становище, роль і місце чоловіка і жінки у світовому просторі і часі, у національному суспільстві кожної країни.

Гендерні (статеві) ролі — зразки поведінки жінок і чоловіків, які ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю; сукупність загальноприйнятих норм і правил поведінки людей в конкретній ситуації. Г. р. відрізняються в суспільствах з різною культурою і змінюються з часом.

Гендерні стереотипи — набір консервативних, загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються статусу жінок і чоловіків, норм їх поведінки, мотивів учинків і характеру потреб. Г. с. закріплюють існуючі гендерні відмінності і взаємовідносини.

Гендерні стратегії — суспільно значимі гендерні спрямування в діяльності соціумів та їх організаційних структур, спрямовані на утвердження гендерної демократії в суспільстві з метою розвитку тендерної культури.

Генетична стать — стать, яка визначається набором статевих хромосом.

Гетеросексуальність — сексуальна орієнтація в поведінці і почуттях індивіда на осіб протилежної статі. Феміністична соціологія розцінює її як політичний інститут підпорядкування жінок чоловікам.

Гомосексуальність — сексуальний потяг до особи тотожної статі і сексуальний контакт з нею.

Гомофобія — поширена у суспільній свідомості думка про неприродність гомосексуальних стосунків.

Гонадна стать — ідентифікація статевої належності за гістологічною будовою статевої залози.

Дискримінація жінок — будь-які відмінності, винятки або обмеження за ознакою статі щодо реалізації жінками (незалежно від їх родинного стану) прав людини і основних свобод в політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській та будь-якій іншій сфері.

Диференційна соціалізація — диморфічний (статеві специфічний) спосіб, згідно з яким батьки, інші дорослі по-різному ставляться до хлопчиків і дівчаток, винагороджуючи і посилюючи статево традиційну поведінку кожної статі.

Егалітарна державна політика (політика гендерної рівності) — політика, основою якої є принцип створення рівних умов для самореалізації особистості у всіх соціальних сферах незалежно від її статі.

Емансипація — процеси соціальної мобільності жінок, пов'язані з їх соціальною диференціацією як окремої соціальної групи і виходом приватної сфери у сферу публічну.

Жіноче підприємництво — бізнес, яким керують жінки.

Жіночий рух — соціальна, культурна, політична діяльність жінок і жіночих груп, спрямована на захист інтересів жінок, зміну системи гендерних відносин.

Жіночість — (див. фемінність).

Ідентифікація у психоаналізі — ототожнення, несвідомий процес, завдяки якому людина поводить себе так, як людина, з якою вона себе ідентифікує (наприклад, мати чи батько).

Маскулінізація — освоєння чоловічих моделей поведінки і розвиток прийнятих у певному соціумі особистісних рис.

Маскулінність (чоловічність) — система властивостей особистості, які традиційно вважаються чоловічими. Передбачає відповідність власній статевій приналежності, прийняття ґендерних стереотипів, дотримання чоловічих норм, вироблення типових для чоловічої статі форм поведінки, способів самореалізації.

Матріархат — форма соціального устрою, за якого сімейна і політична влада належить жінкам.

Патріархат — влада батька (патріарха) над усіма юридично недієздатними членами родини (жінками, дітьми, рабами). У феміністській теорії патріархат трактується як родинна, соціальна, ідеологічна і політична система, в якій жінка і жіноче (фемінне) завжди підкорені чоловіку і чоловічому (маскулінному).

Психологія ґендерних відносин — інтегративна галузь знання у межах психологічної науки, яка вивчає закономірності диференціації та ієрархічності відносин у сфері міжстатевої взаємодії. Перебуває на стадії становлення.

Психосексуальна орієнтація — спрямованість статевого потягу, яка визначає вибір сексуального партнера і особливості статевої поведінки.

Психосексуальний розвиток — процес формування у людини статевої самосвідомості, засвоєння статевої ролі та психосексуальної орієнтації.

Революція сексуальна — масова переоцінка норм сексуальної моралі, послаблення репресивності у ставленні до інтимного життя. Притаманна була громадській думці у 60-ті роки ХХ ст.

Репресивна статева мораль — система жорстких антисексуальних поглядів у суспільстві. Протилежна пермісивності.

Сексизм (статева дискримінація) — упереджене ставлення до людини, групи людей, пов'язане з їх належністю до певної статі; дискримінація за ознакою статі. Розрізняють С. щодо жінок і щодо чоловіків. Ідеї С. близькі до расизму, шовінізму та фашизму.

Сексологія — інтегративна галузь наукових знань, присвячених вивченню статевого стосунку у фізіологічному, психологічному, соціальному та інших вимірах.

Соціальна активність — поведінка соціальних суб'єктів, спрямована на зміну соціальних умов їх життєдіяльності.

Сексуальна (статева) ідентичність — прийняття індивідом своєї сексуальної орієнтації (гомосексуальної, гетеросексуальної чи бісексуальної).

Сексуальна культура — аспект культури, який стосується шлюбно-сімейних традицій, вірувань, ціннісних орієнтацій і поведінки статей.

Сексуальна роль — прийняття індивідом певних нормативів сексуальної поведінки і дотримання їх в процесі побудови інтимних стосунків зі значущими іншими.

Сексуальне життя — комплекс взаємостосунків чоловіка та жінки, який включає як статевий акт, так й інші вияви міжстатевого спілкування.

Сексуальність — характеристика сексуального потягу, сексуальних реакцій, сексуальної активності і т. д.

«Скляна стеля» — невидимі і формально не означені бар'єри, які перешкоджають кар'єрному зростанню жінок. Ці перешкоди зумовлені як ґендерними стереотипами про другосортність жінок, обмеженість їх здібностей, так і страхом успіху, який нерідко вражає працюючих жінок.

Сталий розвиток — процес виживання і відтворення генофонду нації; активізація ролі кожної людини в суспільстві; забезпечення її прав і свобод; збереження навколишнього природного середовища; формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем; орієнтація на зниження рівня антропогенного

впливу на природне середовище; гармонізація розвитку людини в природі. Ідея С. р. передбачає рівноправ'я всіх поколінь і всіх людей кожного покоління; справедливість у просторі і часі; ефективне використання потенційних можливостей; збалансованість суспільного розвитку і збереження природи.

Статева (гендерна) ідентичність — самосвідомість індивіда, яка полягає в ототожненні з певним характером соціальних ролей, які виконують чоловіки і жінки в сім'ї та суспільстві.

Статева мораль — система моральних норм, що регулює всі аспекти сексуальної поведінки людини.

Статева (статеворольова, гендерна) поведінка — дії людини, зумовлені її належністю до певної статі (манери, одяг, зачіска тощо).

Статева (гендерна) роль — специфічний набір вимог, прав і обов'язків, які суспільство висуває перед індивідом як представником певної статі.

Статева самосвідомість — здатність усвідомлювати себе представником певної статі, статевоповідні нормативи поведінки чоловіків і жінок.

Статева соціалізація — процес засвоєння індивідом нормативів поведінки, пов'язаних із соціальними вимогами та очікуваннями щодо поведінки чоловіків і жінок, формування чоловічої чи жіночої статевої ідентичності відповідно до культурних норм суспільства.

Стать — сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, які забезпечують продовження роду і дають змогу розрізнити у більшості організмів жіночі і чоловічі особини. С. біологічну визначають такі ознаки: 1) генетичні (набір хромосом); 2) гонадні (репродуктивна функція): у жінок — яєчник та яйцеклітина; у чоловіків — яєчка та сперматозоїди; 3) гормональні (статеві гормони): у жінок естрогени, у чоловіків — андрогени; 4) соматичні (сукупність будови статевих органів і розвиток вторинних статевих ознак).

Страх успіху — страх лідерства. Проявляється у негативних переживаннях жінок щодо ймовірної негативної оцінки їх результатів з боку соціального оточення. Спричинений низькою самооцінкою і невпевненістю жінок у собі, відсутністю достатньої кількості прикладів для наслідування.

Фемінізація зайнятості — розширення зайнятості жінок у високооплачуваному секторі економіки; виникнення нових якісних видів зайнятості, які вважаються жіночими, оскільки жінки асоціюються з нижчою оплатою праці, гнучкими і неформальними видами трудової діяльності.

Фемінізм (жіночий рух) — теорія рівності статей, яка є основою руху жінок за свої права; громадський рух за визнання рівних прав жінки і чоловіка у всіх сферах сімейного і суспільного життя.

Література:

1. Конституція України. Київ, 2004.
2. Указ Президента України “Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” від 26 липня 2005 року N1135/2005.
3. Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків”
8 вересня 2005 року N 2866-IV.
4. Рекомендації парламентських слухань “Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи” від 27 червня 2007 року N1224-V.
5. Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року від 27 грудня 2006 року N 1834.
6. Обласна Програма “Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків Чернігівської області на період до 2010 року” від 23 березня 2007 року №121.
7. Україна: розвиток ідеології гендерного паритету: Матеріали науково – практичної конференції та регіональних семінарів – практикумів. - К:Політехніка,2004.
8. Стратегія гендерних перетворень в Україні. - Міністерство у справах сім'ї , молоді та спорту, ПРООН. - К. 2006р.
9. Л.Кобилянська. Переваги гендерної рівності., - 2006р.
11. Р.Сем енець. // «Я»,2006р., - №3
12. С. Плотян. Загальний гендерний аналіз норм чинного законодавства України, пов'язаних з виборчим процесом.// «Я», 2007р., - №2
13. Проблеми гендерної рівності в Чернігівській області та шляхи їх вирішення: Матеріали науково – практичної конференції. - Чернігів,2005р.
14. Безпека життєдіяльності жінок і чоловіків: гендерний аспект: Матеріали науково – практичної конференції. - Чернігів,2007р.
15. Чернігівщина. Гендерний портрет регіону станом на 1 січня 2007 року. Головне управління статистики в Чернігівській області.
16. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.:”К.І.С.”, 2004р.

Зміст

№ п/п	Назва розділу, теми	Сторінка
1.	Мета курсу. Навчальні цілі	1
2.	Гендер як наукове поняття, гендерний підхід як принципова нова теорія організації суспільно-політичного і громадського життя	4
3.	Особливості і основні напрямки розвитку гендерної політики в Україні	16
4.	Жіноче питання: історичний аспект	24
5.	Гендер і політика	30
6.	Гендерний аспект державної служби в Україні	35
7.	Гендерна освіта: досвід, проблеми, шляхи впровадження	38
8.	Жінка в сфері праці: гендерний підхід	44
9.	Круглий стіл “Впровадження Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” в діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, профспілок, громадських організацій та політичних партій”	47
10	Короткий словник термінів	48
11.	Література	53